

૫૫૦૮

ઉદિચ્ય કુચાલ નિર્ણય

પ્રવંધ:

સર્વે શાળીલા સત્ત્વનોને વાંચવા સાર
જ્ઞતાથી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
કવિ. મુળશંકર લલુભાઈ વ્યાસ.



આવૃત્તિ પહેલી.

અમદાવાદ

“ મુનિયત ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપ્યો.

સન્ ૧૯૪૮.

સર્વે ૧૯૯૩

કીર્તિ ચાર આજી.

ઉદિચ્ય કુચાલ નિવર્તક પ્રબંધ.

સર્વે શેઠાખીલા સજ્જનોને વાંચવા સારૂ
બનાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
કવિ. મુળશંકર લલ્લુભાઈ બ્યાસ.



આવૃત્તિ પહેલી.

અમદાવાદ

“ યુનિયન ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છાપ્યો.

સંવત્ ૧૯૪૬.

સને ૧૮૯૩.

કૌંમત ચાર આના.

૫૫૭૩

અંથસ્વામિત્વના સર્વે હક કર્તાએ પોતાને સ્વાધિન રાખ્યાછે.

અર્પણ પત્ર.

કવિત.

શ્રેષ્ઠ સૂર જ્યાનિ તણું કૂળ વખણાય ધણું;
 રૂડા રેવાશંકરના સૂત નરોત્તમ છે.
 નિજ કુળમાં દીપક સદ્ બક્ષણો લાયક;
 જ્યાનિ અચરતલાલ પ્રાદ પરાક્રમ છે.
 કાઉભટ રાવળતણા ભાણુજમાં નહિ મળ્યા;
 યોગ્ય નોકરીનો સારો વિવેકી ઉદ્યમ છે.
 પોળ પંચભાષ માંદી આપનો મુકામ લાંબી;
 સદગુણવંત શુદ્ધ એ ઉદ્દિવ્ય પ્રમંથે.

કુંડળિયા છંદ.

સુરેશ્વર સુત શેષકર્શિ, સોમેશ્વર સુખ ધામ;
 જ્યાનિ જશધર જ્ઞેષ્ઠતા, રાજીવ રાજરામ.
 રાજીવ રાજરામ, તણા સૂત નથ્યુ નામે;
 રેવાશંકર રત્ન, જરૂર જશકારી કામે.
 પ્રાદ પ્રાકૃમી પુત્ર, નામ નરોત્તમ જ્ઞેષ્ઠ જશિ;
 અંશે અચરતલાલ, સુરેશ્વર સુત શેષકર્શિ. ૧
 માતૃપિતામહ મેરસમ, જવાહિર જ્ઞેષ્ઠરામ;
 સુત કાઉભટ કદ કુંજકુળ, કૌસ્તૂભ કુશળ કામ.
 કૌસ્તૂભ કુશળ કામ, જરૂર જશવંતા જ્ઞેષ્ઠ;
 ઝાઝી જગમાં લાજ, કનક કોઠાર ભરે એ.

સદ્ગુણવંતા શ્રેષ્ઠ, સનાતન છે મર્યોતમ;
 પૂરણ પુંજ પ્રતાપ, માતૃપિતામહ મેરસમ. ૨
 અમુલ્ય ઉપમન ગોત્રમાં, રતનાગર સમ રત્ન;
 ન્યાત સુધારા કાર્યમાં, પ્રેરત પ્રાદ પ્રયન્ન.
 પ્રેરત પ્રાદ પ્રયન્ન, કુસાલો કાપે મર્યાદા;
 યોગ્ય ઇલાજ અભિષેક, સુધારાનાં ગિજ રોષી.
 ભયભંજન અલ્પ ભૂપ, રંગવેદિ અગ્નિ દોત્રમાં.
 વડા વિવેકી વીર, અમુલ્ય ઉપમન ગોત્રમાં. ૩
 બ્રાત ઉભય ટેકી અતી, ધર્મ ધુરધર ધીર;
 શાન્ત સ્વભાવ સુશિખર, ગુણ ગાતા ગંભીર.
 ગુણ ગાતા ગંભીર, ધીર ધ્રુવ ધિમત ધેગી;
 હિંમત કિંમત વંત, વિજય વિમળ જશ વેગી.
 અર્પણ કર આ અંધ, મનોહર છે મૂળ કૃતી;
 સામદ સાહ્યર સર, બ્રાત ઉભય ટેકી અતી. ૪

આ લઘુ પુસ્તક વિષે.

સી. એસ. આઈરાવળદાદુર શેઠ. એહેયરદાસ અંબાઈદાસની
 સંસ્કૃત શાળાના અધ્યાપક વિદ્વજ્જન મંડન શાસ્ત્રી. અમૃતરામ ક-
 ર્ણાશંકર ઠાકરે મને કેટલીએક સહાયતા આપેલી છે માટે તેમનો
 હું મોટો ઉપકાર માનું છું.

સી. આઈ. ઈ. આર્ય ઉદયમાન કરનાર દીનમણિ સ્વરૂપ
 પ્રખ્યાત ધર્મ ધુરંધર મહાન્કવિ વર્ય કવિશ કવિરાજ. દલપતરામ

ઠાહાબાદએ મને કેટલીએક યોગ્ય કારણસર મદદ આપી કૃતાર્યે કર્યોછે તેથી તેમનો પણ હું આભારીહુંને મશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરી માગુછું કે તે અને વિદ્વાનોનો જય થાઓ.

પ્રસ્તાવના.

એક સમયે મારા મનમાં એવો વિચાર ઉઠ્યો કે સર્વે જાતિમાં મનુષ્ય એ શ્રેષ્ઠ છે. તેમાં આહ્વાણ જાતિ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. તેમાં કોઈ કોઈ પ્રસંગે કવચિત ઠેકાણે અનાચાર વિગરે કુચાલો મારા જોવામાં આવ્યા તેથી મારા મનમાં એવી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ કે આહ્વાણોમાં પ્રવેશ થએલા કુચાલો નિવૃત્તી થાય એવો વિચાર ઉત્પન્ન થવાથી મેં મારી અદ્યપમુદ્ધિને અનુસરી આ કુચાલોનું સ્વરૂપ વિવેચન કરી ને તે કુચાલો નિવૃત્તી થવાના હેતુથી મારી યથામતિના પ્રકાશથી આ પુસ્તક રચુંછું તેથી કુચાલો પ્રવેશ થઈ પ્રખળ થતા અગર થએલા અટકાવી નિર્મૂળ કરી આહ્વાણો પવિત્ર સ્થિતિમાં નિરંતર રહે એવી હું સદાકાળ દિતઃપ્રશ્નિઆશા રાખુછું. (ઉદ્દીચ્ય) એ શબ્દનો અર્થ તપાસ કરતાં એમ માલમ પડેછે કે-ઉત્તર દિશા અને તે દીશામાં સ્થિતિ કરનારા એમ અર્થ નિકળેછે. પરંતુ તે દીશા તરફથી આવેલા આમણોમાં (ઉદ્દીચ્ય) એવી સંજ્ઞા ધારણ કરનાર આહ્વાણોની ધણીક જ્ઞાતિયો છે તેમાં કેટલાએક આમણો વૃત્તિઓ ગૃહણ કરી જૂદા જૂદા પ્રકારના નામ ધારણ કરી બેઠા છે. અને બીજા કેટલાએક નિરાશ્રીત એટલે વૃત્તી વગરના પણ છે. તે સધળા આહ્વાણોની ઉદ્દિચ્ય સંજ્ઞા છે. આ મારો પહેલ વહેલો શ્રમછે. માટે જેજે ઠેકા-

(૬),

છો ભૂલ ચૂક થઇ હોય તે વિદ્વાનોએ સુધારી લેવા તરદી લેવી ને
મારા જોવા રોક માણસ ઉપર ક્ષમા ધારણ કરી કૃપા કરશે તેથી
હું કૃતાર્થ થઇશ એવી મારી નમ્રતા પૂર્વક સુન પુરોને પ્રાર્થના છે.

હું શેવક,

મુળશંકર લલુભાઇ વ્યાસ.



મંગળાચરણ.

દીંદ્રવિજય છંદ.

વંદન શ્રી ગિરિજા સુતને પ્રણમું પદ સેવું સનાતન જાણી;
 જાગ્યક થૈ જપતો તુજ નામ સદા સુખસાગરનેજ વખાણી.
 લાયક તું વરદાયક છું ગણનાયક ગંભીરતાઇ ગણાણી;
 સંકટહારક તારક તું ભવસાગર શું મતિ શાન્ત થવાની. ૧
 શંકર નંદન છો મનરંજન ગંજન ગર્વતણાજ કહાવો;
 શુદ્ધ જ દુદ્ધ જ ઊડ જ ગુંડ જ પાધ પિતાંબર અંગ સુદાવો.
 મૂખ ક વાહન મોઢિક ભોજન ને ફરશી હથિયાર ધરાવો;
 હું તમને વિનવું પ્રથમે ભય લ્યાગ થવા વરદાન લહાવો. ૨

આર્યા છંદ.

સુખ શાતા ના દાતા, ગુંણિ ગજનન સદા સુકર્માળા;
 ધનશામા ગુણવાળા, રમાપતિ તું રસીક રૂપાળા. ૧
 લંબોદર લાખેણા, દયાળ છો દિલ અયાક ગુણવાળા;
 શુક્રાંબર ધર દેવા, રમાપતિ તું રસીક રૂપાળા. ૨
 મતિ મંતા દુઃખ હંતા, છો અવિકારી ગણે કુસુમ માળા;
 ગણનાયક બળવંતા, રમાપતિ તું રસીક રૂપાળા. ૩
 મુળશંકર પદ સેવે, વદન શશીવત સદાય શોભાળા;
 અદ્ય સ્તુતિ છે મારી, રમાપતિ તું રસીક રૂપાળા. ૪

રાગ, ઘોળ.

સીતાજીના કાગળનો રાગ.

હૃદિયોને અચળ સૂખ પામવા, કશ્ણા દ્રષ્ટિ કરો મહારાજ;
વૈભવ રૂડા આપજો;

ધર્મ રક્ષક દ્વિજ સહુ એટ છે. દયાવંત દિસે બહુ આજ.

વૈભવ રૂડા આપજો. ૧

ભોળા અખિલ બ્રહ્માંડના ભૂપ છે, જો બ્રાહ્મણના પ્રતિપાળ;

વૈભવ રૂડા આપજો;

સારા સત્કાર શીવ કરો સ્નેહથી, દીનાનાથ તમે છે દયાળ.

વૈભવ રૂડા આપજો. ૨

નિર્મળ ધર્મ નીરંતર આચરે, ધર્મ નિતિ પાળે દ્વિજ બેશ;

વૈભવ રૂડા આપજો,

બ્રષ્ટ થાય ન કળિના વિકારથી, અનાચાર લહે નહીં લેશ.

વૈભવ રૂડા આપજો. ૩

શૌનકાદીક રૂપિયોના વંશમાં, થયા પ્રગટ હૃદિયો આપ;

વૈભવ રૂડા આપજો;

અરુન્ધતિ આદે રૂપિ પત્નિયો, તેના ગર્ભનો પૂર્ણ પ્રતાપ.

વૈભવ રૂડા આપજો. ૪

તેજોમય તો આદીતસમ એહ છે, બાણે સોળે કળા સંપૂર્ણ;

વૈભવ રૂડા આપજો;

સિન્ધુ સરખી ગંભિરતાઈ તેહની, શશિ સરખું છે શિતળ વર્ણ.

વૈભવ રૂડા આપજો. ૫

તારા મંડળ સરખા ત્રિલોકમાં, રૂડાં રૂડાં દિસે રૂપિરાય;

વૈભવ રૂડાં આપજો,

પામે ટ્રાસ્તુભ કીમત કારમી, બહુ બોધ કરે મુની જ્યાંય.

વૈભવ રૂડાં આપજો, ૬

બુદ્ધિસાગરનો યુભ બોધછે, ગુણવંત દીસેછે અખંડ;

વૈભવ રૂડાં આપજો,

ધનંજય સરખા ધ્રુવ ધીરછે, બળવંત બહુ જો પ્રચંડ.

વૈભવ રૂડાં આપજો. ૭

ચંદ્ર સરખી ચપળતાઈ તેમની, પર્મ પવિત્ર મતિ નહી મંદ;

વૈભવ રૂડાં આપજો.

ધ્રોણ સરખા ધીમંત દિસે ઘણા, તેને પેખતાં પ્રગટે આણુંદ.

વૈભવ રૂડાં આપજો. ૮

દીવ્ય દર્શણ અમુલ્ય ભૂદેવનાં, મોક્ષદાયક જ્યમ મહાદેવ;

વૈભવ રૂડાં આપજો,

નિર્મળ નિતિમય નિષ્ઠા નિહાળિયે, સદાચાર સ્વરૂપી ટેવ.

વૈભવ રૂડાં આપજો. ૯

વીજયવંત વડા વસે વિશ્વમાં, દયા સાગર દેહ અનંગ,

વૈભવ રૂડાં આપજો,

મેહુર મંગળીક શ્રીમહારાજની. દયાહીણ નહિ નિજઅંગ;

વૈભવ રૂડાં આપજો. ૧૦

કદી અસુર કૃતિ નહી આચરે, તર્ણ તારણ શ્રી ભગવંત;

વૈભવ રૂડાં આપજો,

હોંસા કર્મથી અલગ ખીરાજતા, દયાવંત દયાળુ અનંત.

વૈભવ રૂડા આપજો. . ૧૧

મુખ શીવજી આપો સાફ-સ્નેહથી, રાગે વૈભવે શ્રીમહારાજ;

વૈભવ રૂડા આપજો;

રિક્તિ સિધિ નવનીધી આપો એમને, સરશે તે થકિ સૃષ્ટિના કાજ

વૈભવ રૂડા આપજો. ૧૨

શાંખ અરજ સ્વિકારીને આપશો, વડો વીલાસ વૈભવભોગ;

વૈભવ રૂડા આપજો;

મૂળશંકરે મૂખ સ્તુતિ ઓચરી. ભોળા ટાળજ્યો ભુંડા રોગ.

વૈભવ રૂડા આપજો. ૧૩

રૂપિ ધર્મ વર્તવા વિષે પદ.

રાગ રામગ્રી.

રાચો રૂપિ રૂડા ધર્મમાં, વેદ વચનો વિખ્યાત;

શુદ્ધ રહેવા શૌચ પાળવું, તજો તર્ત અચાત. રાચો ૧

શોધિ આચર્યો શુદ્ધ પાળવાં, સદશાસ્ત્રનો સાર;

વીધ વિધ લક્ષણ વેદનાં, પ્રેમે ખોળો પ્રકાર. રાચો ૨

નીમ શોધો નિતિવંતના, પુસ્તક પેખો પુરાણ;

અવર ધરમ અધિકારમાં, એકે નથિ પ્રમાણ. રાચો ૩

વિપ્ર વર્ણોમાંહિ શ્રેષ્ઠ છે, સદા રોહો સતસંગ;

અસુરકૃતિ નહિ આચરો, હેતે આણી ઉમંગ. રાચો ૪

ચાર ચરણ સદ શાસ્ત્રના, સજિયે સત્કર્મ;

સલ દયા તપ શૌચ જે, સનકાદિકનો મુધર્મ. રાચો ૫

સાંધ્યા વંદન સારી શ્રેષ્ઠતા, સજ્જને સદાચાર;	
ઘ્રડતા ધરિને સ્વધર્મમાં, તત્પર રહેવું તે વાર.	રાચો૦ ૬
લક્ષણુ લહિયે પવિત્રતાં કરિયે શાસ્ત્ર સંજ્ઞેત;	
અંહા સ્વરૂપ શુભ ભાળતાં, ઉપજે અંગમાં હેત.	રાચો૦ ૭
દયા ધરમ દ્રષ્ટિ દાખવી, કરિયે શુભ ક્રિયાણુ;	
યજ્ઞ બ્યંતર કૃત્ય આચરો, હરિયે નહિ પશૂ પ્રાણુ.	રાચો૦ ૮
દિલમાં દલાળુ રહી સદા, આલિસા પર્મ ધર્મ;	
ત્યાગ કરો બહિર યાગને. શ્રેષ્ઠ કરિ સત્કર્મ.	રાચો૦ ૯
પાપી પ્રિછે નહિ પ્રાણુને, હિસા કરવાનિ હામ;	
હિસા થકી ડરિયે દિલે, રિજે જોથકિ રામ.	રાચો૦ ૧૦
મુક્ત રહેવું મધપાનથી, બ્રહ્મ થાય ભૂદેવ;	
પંચ*મઘરો ન પ્રીછવા. તુચ્છ સરખિ જે દેવ.	રાચો૦ ૧૧
માંસાઆહારી મનુષ્યનો, વિરા તનિયે વિશ્વાસ;	
આણે અચાનક આપણો, દેહ કરે દુષ્ટ નાશ.	રાચો૦ ૧૨
વિકારિ વ્યભિચારી વિશ્વમાં વાઘે વીપરિત વસત;	
નિશ્ચે નાંખે જર્ઠ નર્કમાં, આણે ઉગતાં અસ્ત.	રાચો૦ ૧૩
મંત્ર મલિન મુખ જપતાં, જાણિ મેળવે જોગ;	
વાનિ વિષયી વાટે વીચરે, ભુંડા ભોગવે ભોગ.	રાચો૦ ૧૪
વચ્ચનો વગળ લખ્યાં વેદમાં, વિમળ વાડવ વંશ;	
પૌત્ર પૂલસ્તના પ્રાક્રમી, ઉપજ્યા ઉત્તમ અંશ.	રાચો૦ ૧૫
રૂપિપુત્ર રાવણુ કુંભકર્ણુ છે, પ્રગટયા પ્રૌઢ પ્રચંડ;	

વિભાગ કર્યા ચાર વેદનાં, દિંદિં દેવને દંડ.	રાચો ૦ ૧૬
હિંસા કૃતિ યજ્ઞ આચરી, બાહ્ય કરિ બહુ યાગ;	
અંહા રાક્ષસ પાણું પમિયા, વિભિષણ સુરભાગ.	રાચો ૦ ૧૭
પરહરો પંચમકારને, ઇંદ્રિવશ ઉપકાર;	
ધર્મ ધુરંધર દ્વિજને, બાસે બ્રહ્મ આચાર.	રાચો ૦ ૧૮
પર્મ ભક્તિ પ્રિહો પરિષ્વલની, પૂજિ કરિયે પ્રાણામ;	
પરભવો પાપી પાખંડને, શેષો મુંદર શાંખ.	રાચો ૦ ૧૯
અલ્પ સ્તુતિ મૂખે ઓચરી, મૂળશંકરે આજ;	
મેહેર માયું મુનિ મહારાજની, રૂડી રાખતે લાજ.	રાચો ૦ ૨૦

દોહરો.

ધર્મ દ્રષ્ટ ધારણ કરી, મેહેર કરો મતિ ધીર;
કરુણા કરવા કારણે, ધર્મ નિતિ ધરવીર.

લઘુ સપ્તશતિસ્તોત્ર.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

સત્કર્મ ધર્મધર છે, તુજ દેવિ પાપ, યજ્ઞાન્નિ કર્મ તુજથી સફળીત થાય;
ચૈતન્ય તુંજ મુજ ચિત્ત વિચાર લાગ્યો, હું તે થકી ચરણને શરણેજ આગ્યો. ૧
પોઢ્યા રમાપતિ સુ શેષ રૂપી પત્રંગે. તે મોહ પાશ તુજ વશ્ય થયાજ અંગે;
નીદ્રાવડે નયન વ્યાકુળ થઈ ગયેલાં, તેથી સમર્થ પણ પોઢિ પ્રભુ રહેલા. ૨
તે વિષ્ણુના કરણ મેલયિ તેહ ઠામ, પેદા થયાજ મધુકૈટભ દૈત્ય નામ;
જુદ્ધે મુઆ ન જુગદીશથિ તેહ જ્યારે, માયા તમારિ થકિ તર્ત મુઆજ સારે. ૩
હે દેવિ એક મહિષાસુરદૈત્ય તેતો, ત્રૈલોક્યવાસિ સહુને બહુ દુઃખ દેતો;

ઈંદ્રાદિ દેવ થકિ તે લડતાં ન હાંચો, તેં મૌન તેહ ખળને પણ માંહી માર્યો. ૪
 જે પુષ્પવૃક્ષ અલૂ અગવાન બાળ્યો, હુંકાર શબ્દ કરી તેં તનકાળ બાળ્યો;
 દૈત્ય ક્ષયાર્થનિજ ચિત્ત વિચાર લીધો, ક્રોધાગ્નિમાં અસુરનો અતિ હોમકીધો. ૫
 જે ચંડમુંડ ધનનાદ જ્ઞનાભ જેવા, તે જે તણો ક્ષય કરે દુર કોણુ એવા;
 મોઠા મદોન્મત હતા જગ સર્વ જાણ્યા, હુંમાત તેહ તુમ વજ્ર થકી મરાણાં. ૬
 લોપે ન વેણુ તુજ શંકર ક્રોધ પેર, માટેજ દૂત ગદ્યને ગત દૈત્ય ઘેર;
 કીધું તમે ચરિત તેહ પ્રસિદ્ધ જ્યારે, સંજા હરીજ શિવહૂતિ તમારી સારે. ૭
 જે રક્તપીજ શુર શત્રુ બળિહ જેવો, તેનું પડે રૂધિર સ્વાં પણ થાય તેવો;
 જ્યાં રક્તપીજ ઉપજ્યા અસુરો અઘાત, ને સૌ તમે ગળિ ગયાં કરણાણુ માત. ૮
 ત્રેલોક્ય લૂટી લઈ શુંભ નિશુંભ ફાળ્યા, ઈંદ્રાદિ દેવ સહુને લડિને હરાવ્યા;
 નાંખ્યા તમેજ નિજ શસ્ત્રચિ તેહ કાપી, તેને તમે સ્વરગમાં સ્થિતિ શુદ્ધ આપી. ૯
 હે માત આ જગતનો ત્રય થાય જ્યારે, તે તૂજ તેજ પ્રલયાગ્નિ વિશેજ સારે;
 અહાંડ થાય ત્રયનો ન નવામ એમાં, દાઝી મરે અસુર અંગ પતંગ તેમાં. ૧૦
 તું ભક્તનાં દુઃખ તથા પરિતાપ ટાળે, દેવી અભક્ત જનનાં તન તુંજ બાળે;
 તારું પરાક્રમ તથા કરણા અપાર, શુંવર્ણું નથિ મતી મુજમાં લગાર. ૧૧
 પીયુષ પાત્ર કરમાંહિ બિજોરૂ ખીજે, ત્રીજે ત્રિસુખેટ ગણિ ચોથિ ગદા ગણીજે;
 ગૌર વર્ણુ વણિ બાળસ્વરૂપનાસે, જે પુણ્યવાન ધરિ ધ્યાન કૃતાર્થ ધારે. ૧૨
 માયાખ્ય ખીજ જગદંબ તમારૂ જેહ, -હીકારનું પ્રતિદિને ધરીધ્યાન તેહ;
 પ્રીતી સહીત જપ પૂરૂષ જે કરેછે, તે શ્રેષ્ઠ રાજ્ય સુખ અત્ર પરત્ર લેછે. ૧૩
 અન્ન સ્વરૂપ થઈ વિશ્વ વિષે વસોછે, પ્રાણી સમસ્ત તન તૃપ્ત તમે કરોછો;
 સર્વાંતરસ્થ બહુ શું કહું હે કૃપાળ, સંસારમાંહિ મુજને ગણિ રંકપાળ. ૧૪
 આ વાહનં યજ્ઞન વર્ણુન પૂજનાદી, સેવા વિષે ચુક થઈ મુજથી પ્રમાદી;

હે માત તેહ અપરાધ ઉરે ન આણો, આહ્યાંતરસ્થતણિ વાત તમેજ જાણો. ૧૫
 આ ચંડિનું ચરિત તે જન જે ત્રિકાળ, પાઠે કરે ધનપતિ બિજયી સુખાળ;
 દાતા ક્ષમા ધર વળી કવિ વર્ય થાય, અંતે અમર્ય પદમાં જન તેહ જાય. ૧૬
 શ્રી સિદ્ધનાથ ઉપનામ સુ શંભુનાથ, તેની કૃપાથિ ભણિતે સદશાસ્ત્ર ગાય;
 પૃથ્વી ધરાપ્ય કવિએ શુભ એહ કીધું, ચંડી તણું સ્તવન તે મન ધારિ લીધું. ૧૭
 શાસ્ત્રી સુજાણુ જન અમૃતરામ નામ, ભાષાન્તર કૃત ભલું સહુ લોક કામ;
 તે છંદ અંધનિરમ્યું દક્ષપતરામે, શીખે સુણે સુમતિ તે સુખ સર્વ પામે. ૧૮



હાર મધ્યંધ

પ્રહ્મ સમાભ્યના પ્રતિનીધીયોને આવાગમનવિષે.

સ્વઘરાંધ.

આવો લાવો લયોનાં ફુલનુખરૂંખાં શો
રાંતી વૃત્તી મતી દૈ;
ખાજો રાજો ફુજોખા, તનમન ધનથી
જાતી ધાતી ફૂતી પૈ;
સાના ધારા ધરાવા, ખજખજ રજતાં,
સારી ધારી ધરી છે;
નેવી તેવી કવીની, ગતિમતિ ફૂતિખા
જોરી ફારીગરી છે;

હારખેજ

વિદ્યાવૃદ્ધિ ફૂડના ફિત કર્તી સલાસાને ઉપદેશવિષે.



ઉદિચ્ય કુચાલ નિવર્તક પ્રબંધ.

પ્રાર્થના મંગલા ચર્ણ.

ગાથા અથવા આર્યા છંદ.

- ગિરજા સુત ગુણવાળા, સ્મર્યું કરુંછું તમારું શોભાળા;
શુદ્ધાળા દુઃદાળા, રીધ સિધના કંથ રૂપાળા. ૧
- ધ્યાન તથા સ્તુતિ તારી, કરીને ધમ્યું સદા શરણુ તાર;
આપો મતિ સુખકારી, વિમળ ચિત્ત અગાધ બળ તાર. ૨
- ગુણવંતા એક દંતા, મોદક ભોજન સદૈવ આહંતા;
ગણનાયક દુઃખ હંતા, અચળ સુખ અપાર ગુણવંતા. ૩
- ભગવત્તા ભગિનિ બ્રાતા, ત્રિભુવન પતિ છો તમે જગત્રાતા;
સુખશાતાના દાતા, છો મુજ પીતા તથા માતા. ૪
- વંદુ હું શીર નામી, શુભ મતિ આપો મને વિમળ સ્વામી;
કવિતાનો રસ પામી, અભય થઉં અનેક ભય વામી. ૫

ગીતી છંદ.

- શારદ હારદ દેવી, વિશ્વ વિલાશી અખીલ આણુંદા;
માયું પ્રેમ પ્રસાદી, તું અન્જરામર તળવ ભવ ફંદા. ૧
- શાળક સુખની દાતા, વાસ જિભે કર સદાય સુખદાતા;
અભેદ છો અવિકારી, પ્રાણુપતી તુ કૃપાળ થા માતા. ૨
- સચરાચર તુ રાગે, વાણિ રસીક દે દયા કરિ આજે;

સફળ થવા શ્રમ મારો, વિનય મતિ લો રખાવવા લાગે. ૩

વસંતતિલકા છંદ.

હે ધાત્તણો તમ તણા સઘળા કુચાલો,
દ્રષ્ટી થકી નિરખિને તુઝ તેહ ટાળો;
જેજે વિકાર વશિયા નિજ જ્ઞાતિ માંડી,
ટાળો કુચાલ સઘળા શુભ ખુદ્દિ સાહી; ૧

સાષ્ટાંગ દંડવતથી ચરણે નમીને
જાતી કુચાલ સઘળા કહૃ વર્ણીને;
માથું ક્ષમા તમ થકી દિજ પાહિ પાવો.
ટાળો કુચાલ સઘળા શુભ ખુદ્દિ સાહી; ૨

હું રંક આપ દિજ શેવક એમ ભાખુ;
થાપો મુચાલ સરવે શુભ સ્વાદ આખુ;
જે જે કુચાલ નડતા નિજ જ્ઞાતિ માંડી,
ટાળો કુચાલ સઘળા શુભ ખુદ્દિ સાહી; ૩

સર્વે મુચાલ નિજ જ્ઞાતિ વિષે થવાને,
આશા નિરંતર ધરૂં ગુણ રાખવાને;
રાખો વિચાર ચિત્તમાં મુજ મુગ ભાષ,
ટાળો કુચાલ સઘળા શુભ ખુદ્દિ સાહી; ૪

રોલા વૃત્ત.

હે સદ્ગ્રહસ્થો અવધ પુરના, સ્નેહ સહીત સહુ આવારે, એ રામ.

નેકિ વિપ્ર ગ્રહસ્થ ઉદિયો, પ્રેમ સહીત સહુ અહિ આવો; ટેક.

વડા વીવેકી શુભ સ્થળ વાશી, અગણીત ગુણ નીજ દર્શાવો. ૧

આજ અનોપમ અવસર આવ્યો, બ્રહ્મસમાજ જુઓ ભારી;
 સ્નેહી સહોદર હેતરિવ સહુ, પ્રાપ્ત કરો ખુદ્ધિ પ્યારી. નેં ૨
 ધર્મબ્રષ્ટના કર્મ થકી નીજ, જોઈ હૃદય સહુનાં દાઝે;
 માટે મિત્ર પવિત્ર મતિથી, સજો સુધારા હીત કાઝે. નેં ૩
 શ્રુતિ સ્મૃતિના સઘળા વાક્યો, લ્યો દ્રષ્ટાંત રૂપે માની;
 ધર્મ શાસ્ત્રના નિયમ વિચારી, બોધ લહો નિજ પ્રીય જાણી. નેં ૪
 જેમ અગોચર વીકટ રસ્તે, પંથ બતાવે કેા આવી;
 જ્યમ અથડાવું મટેછે ઝટપટ, લયમ પ્રિય શાસ્ત્ર જૂઓ લાવી. નેં ૫
 બ્રહ્મ સમાજતણા મેચ્છર થઈ, વળી વિવેક સહીત વીરા,
 શોધ કરો સઘળા પુસ્તકનો, શોધે પ્રાપ્તજ થાય હીરા. નેં ૬
 મુળ સરખા મહારાજઓએ, વડીલોને કે'વા માન્યા;
 તે કિર્તી હજુ હાલ સુધી છે, માટે સૂઝરજો શાળા. નેં ૭
 મિથ્યા માન ગુમાન ધરાવી, ફેગટ અવળાં ધન ખરચે,
 જ્ઞાન વિના નર થઈ આંધળા, મોઢમ મારજ ખાષ્ટ મરશે. નેં ૮
 બોળ કરો ખરિ એક વાતની, જોજો વૃદ્ધને તેડાવી,
 જુઓ ટેવ ભુડી બહુ જોતી, ગુણ અવગુણ લ્યો દર્શાવી. નેં ૯
 કહે કરો ભોજન મન ગમતાં, ચુરમેશ્વર પર ધૃત ધારા;
 તે વણ તૃપ્ત ન થાયે બ્રાહ્મણ, યા કણસાર કરો પ્યારા. નેં ૧૦
 જિવતક્રિયા માંહિ નિલ જમતા, એ અમને પ્રીય છે ધારો;
 બ્રહ્મ ભોજન કરવાં બહુ સારાં, કહે વૃદ્ધે મારા યારો. નેં ૧૧
 રૂઢિ સરસ કેવી જમવાની, તતખર થઈ જમવા ચાલે;
 ચાર કરે પઈયા ભોજનના, સજ્જન બાવ ધરી બાળે. નેં ૧૨

છુટિ દાળને વાલ વધાર્યા, ધૃત*તેમાં જળરૂં બળશે; !!!
 વળિ વાટયકામાં ધૃત કાર્યું, તે ટાંકૂ પ્રિતે ગળશે. ને૦ ૧૩
 એમજ કરતાં રેં ડાંણાં તો, કરે* દીવો મોટે માંડી; !!!
 તો સંતોષ વળે દિજ કૂળને, યશ લેવા ફરવે વાઢી. ને૦ ૧૪
 કદિ કરમ સંજોગે કાઠ્યે, વાળ્યો ગોળજ મહીં ધાત્રી;
 લગાર નહિ તેમાંથી ટપકે, તો કહે સોયજ શિદ વાળી. ને૦ ૧૫
 આણુ સમજણથી અવળું કીધું, સત્તાહ નહી લીધી સારી;
 ખાંડ હતી સોંધી વેચાતી, તે નહી ધાલી શું ધારી. ને૦ ૧૬
 આણુસમજુ તેં અપયશ લીધો, સત્તાહ મૂરખ કોણે આપી;
 ફટય મૂર્ખા આ તો'તુ કરવું, યશ પામ્યો નહી અધાપી. ને૦ ૧૭
 ઘરઘણીને સઉકે' બોલાવિ, જ્યમ લમ દીજ જમે આવી;
 શાક દાળ બનિયાં શું બાવે, ભોળાને કહે બરમાવિ. ને૦ ૧૮
 આવું અવળું કોય કરે નહીં, ફટ મૂર્ખા ફોકટ કીધું;
 કે આ બળતો દા'ડો કાઢ્યો, તેં સઘળું બાળી દીધું. ને૦ ૧૯
 જમાડનારો બોલે બિહિતો, માફ કરો મુને આજે;
 મૂર્ખપણે મેં અપયશ લીધો, હેતરિવ માટે દાજે. ને૦ ૨૦
 હવે સલા' પૂછ્યા વણુ ન કફે, હું વહાલો તખતે ઝાઝો;
 ફરી ખરચ કરવું છે બીજું, તેનો છેજ દીવસ આધો. ને૦ ૨૧
 આજ પછિ નીજ સલા' પ્રમાણે, મારે તો નિશ્ચ કરવું;
 કંજુસ થઇને ના આપડવું, ન્યાતિમાં ગ્રહસ્થ થઇ ફરવું. ને૦ ૨૨
 વૃદ્ધ કહે વીર જો જ્ઞાતિમાં, વળીજ સરસ કેવા થાશ; ?

* એક બ્રાહ્મણ ધીનો વાડકો ભરી મ્હોડે માડી પી ગયો.

ઘરડાનું તો થાયજ નેમ તેમ, યુવાનમાં ભોજન સારાં. ને० ૨૩
 યા કણુસાર અને ચુરમેશ્વર, વટસોઇ વડે ઘૂતનિ ધારા,
 સૂખરૂપે આહાણુ બહુ જમતા, પાંક્તીમાંહ બેશી પ્યારા. ને० ૨૪
 પધયા ચાર કરે ભોજનના, તો યશ તે નર બહુ પામે;
 જ્ઞાતિમાં એ સહુને પ્યારો, ન્યાત જમાડી દુઃખ વામે. ને० ૨૫
 ત્રાસ નહી દિલમાં રજ દાખે, કુરપણું બહુ કહેવાયે;
 જીવ્હા ઇંદ્રિયે નહિ ઝાલી, સ્વાદિષ્ટ ચિજો ખોળિ ખાયે. ને० ૨૬
 મજા પડે વળતિ જોવાની, શાકજ બરેલા ધર પાસે;
 રૂધિરની બહુ છોળ્યો ચાલે, શૂરા તપર થઇ જશે. ને० ૨૭
 સામાસામી લશકર ઉભાં, દે ગડદા મુક્કા લાતો,
 શાકજ પીરસવાને સ્વાદે, માર ધણો જઇ તે ખાતો. ને० ૨૮
 કાયર થઇને જો નાસે તો, પુરો કરીજ તેને નાંખે;
 એક ખીજની ટોળીમાના, ઉપર ઝેહેર ધણું રાખે. ને० ૨૯
 લડતાં વઢતાં માથાં ઝૂટે, રૂધીરની ચાલે ધારા;
 તે સહુ ટંટા પાટે પતતા, ન્યાયી વૃદ્ધ ધણા સારા. ને० ૩૦
 આજે નહિ એવા ઇન્સારી, સમજાવિ પતવે ટંટા;
 એક ખીજને એ ઉશકેરે, લાંચજ ખાય ખોટા ધંધા. ને० ૩૧
 સદ શિખામણુ દઇ ન સુધારે, ગર્વ ધણો મનમાં લાલી;
 ચપળપણું દર્શાવા સાઈ, ચઢાવતા પાસે આવી. ને० ૩૨
 હવે વઢી સરકાર ચઢીને, જાયે કચેરીમાં ચાલી;
 દંડ મજે યા શિક્ષા પામે, એમજ દશા ખોટી બાળી. ને० ૩૩
 તે અવશરથી મટી લડાઇઓ, જમી હવેજ સૂખે જતા;
 મસ્ત થઇ સોંઘો લડતાતા, તત્પર થઇ સામા થાતા. ને० ૩૪

ઉક્ષાંતની ઉગ્મણી ખાવા, વૃદ્ધ થઈને કરતા યોધ;
 એ ઉન્મનપણું બહુ વ્યાપક, ચુરમેશ્વરનિ કરતા શોધ. ને० ૩૫
 હવે અનીતિ લાગ કરીને, જરૂર ના અંપલાતા વીર; ?
 પતંગ સોનું હરવા સાર, દીવે બાળે આપ શરીર. ને० ૩૬
 ધરમાં નાણું હોય કટાતાં, યા ન સમાતાં નીજ નાણાં;
 વાપરવાના ઉપાય ઝાઝા, ઠીક છે સુંદર ઠેકાણા. ને० ૩૭
 વિદ્યાશાળા ઔપધશાળા, હુન્નરશાળા શુભ સ્થાપો;
 બ્રાતો ભટકે ભિખી દરીદ્રી, તે કષ્ટિતનાં દુઃખ કાપો. ને० ૩૮
 સ્વપ્ને જો ન મળે ચુરમેશ્વર, તો દીજ ને નિદ્રા નાંવે;
 એ મોહું અપલક્ષણુ બ્રાતો, જ્ઞાન નહીં હૃદયે આવે. ને० ૩૯
 એક વખતના વાળુ મધ્યે, ખરચે તેમાં નાવે ખોટ;
 પરોપકાર અરથ વાપરતાં, નાશી જવા મુંકે દોટ. ને० ૪૦
 કઠણુ વચન કીધાં મેં તમને, રખે લગાડો માહું આપ;
 સુબોધ મુળશંકર મુખ ભાંખુ, ધરશે નહિ ઉરમાં પરિતાપ. ને० ૪૧

દાહરો.

શબ્દ સ્પર્શ રૂપ ગંધ રસ, કામ ક્રોધ ને લોભ;
 મોહ ભયથિ વિપરિત સહ, ધિર નવ થાયે ચોભ. ૧

કુંડળિયા છંદ.

દશ ઈંદ્રિયશ થઇ ગયા, ભારે રૂડા બ્રહ્મ,
 જ્ઞાન માન સરવે ગયું, આપ થયા પછી અંધ;
 આપ થયા પછિ અંધ, અંધ બાંધી વશ કીધા,
 ખોળિ મોદિક ખાવ, લ્હાવ લાખેણા લીધા;
 કહે કવિ મુળજિરાંમ, જીતેંદ્રી કાઢો શોધી.

ન જડે જોતાં ન્યાત, જો ઇંદ્રીવશ બોધી. ૧
 અગમ બુદ્ધિ છે વણિકની, પાછળ મતિયો બ્રહ્મ;
 તુચ્છ બુદ્ધિ છે તર્કની, મૂકો મારે ધંમ;
 મૂકો મારે ધંમ, ભંમ મુસ્તકમાં વાગે.
 તો નહિ સમજે બ્રાત, વાત વીપરિત અથાગે;
 કહે કવિ મુળજિરામ, સૂગમ બુદ્ધિ સૂળડો;
 નહી શરમનું કામ. અગમ બુદ્ધિ પો'ચાડો. ૨

છપય છંદ.

જામર કમળ મોજર, સુગંધી આપ હરેછે;
 મરવાને માતંગ, વિષય બહુ તેહ કરે છે.
 વિષધર મોટો વ્યાળ, શુભિસ્વર નાડો આવે;
 પતંગ બાળે દેહ એહ શું સોનું લાવે?
 બોજનને વશ* દ્વિજ બ્રહ્મ બહુ, કામ ક્રોધ ને લોભથી;
 કહે મૂળશંકર ભય ઉપજે, મોહ પાશના થોભથી. ૧
 તજે કુચાલ ઉદીચ્ય, કિચ્ય લપટાશે કાયા;
 ઘોતાં નહિ ઘોવાય, થાયછે અજગી માયા.
 રહે રણિ નહી રેખ, પેખતાં પળમાં પળશે;
 કહે કરો સૂકીત, ન્યાતનું દેવું વળશે.
 નિત્યેજ જમી તું ક્યાં જઈશ, ચાલે નહી ખર્ચા વીના;
 કહે મુળશંકર પ્રિછો સરવ, દાનત બ્રહ્મ ખોટિ બીના. ૨

* મૃગ પક્ષિ માફક કુધાતુર-ખાધાના લાલચુ બહુજ આ-
 લાચુ હોય છે.

નહી સગામાં સંપ, જંપ તેને ક્યાં વળશે;
જ્ઞાતિ યુનેશાર, હારય પામીને બળશે.

યશે પછી મોદીક, હીક શીખામણ દીધી;
વડા વિવેકી બ્રાત, ન્યાતની આશીષ લીધી.

બળાતકાર બય ચીન ધરી, જમાડવા તત્પર થયા;
કહે મુળશંકર લાલચમાં, બુખ ભાગવા સૌ ગયા.

૩

બલે જમે સૌ બ્રાત, કીચમાં દડીઓ ખે;
પત્રાણુ ખેચાય, હાથમાં લાડુ ખમે.

ઝડી પડી યૌ છેક, ન્યાતમાં જમતી વેળા;
વેળા ચાલ્યા બ્રાત, ખાળના કચરા રેલ્યા.

પત્રજ્યાં પટકૃળ અંગનાં, જમતાં દુઃખ વેઠ્યુ ધાનું;
કહે મુળશંકર બગડ્યું ધણું, જમાડતારા જન તાણું.

૪

તણાય નાંનાં બાળ, વાળ નારોના પલળે;
બુવતીને જંજળ, ઓઢતી અચળ અવળે.

ખાતાં પામે કષ્ટ, નહી વાડી તે માટે;

દાવાદળ સમ દુઃખ, બુખખ ભાગણુનિ વાટે.

પોહોર એક જમતાં થયો, તાઢે ધ્રજે બાળકો,

કહે મુળશંકર વિપરીત જે, કચરો ભુટો ખાળનો.

૫

બલે જમાડો બ્રાત, ન્યાત કરળે વાડીમાં;

કિચ્ચડ પોજો માંહ, નિકર કરળે ઝાડીમાં.

નાવે સંકટ લેશ, ખેશ સાઈ ખેઠાનું;

એક રાખળે દાર, ન્યાત માંહી પેઠાનું.

ધર્મબ્રષ્ટ થાશે જો નહી, સદ્ગૃહસ્થ એવું ધારતા;

કહે મુળશંકર કુચાલ સૌ, શોધો શી કહુ વારતા.

રાગ મરજ.

ન્યાતિ માંછ જાળા જેવેરે, અવર નહીં લહાવ મળે એવો;
 નાહી ઘોઈ સારાં પેરી પીતાંબર, ઉપર એઠિને શાલ;
 કનક રૂપાનાં પેહેર્યા ધરેણાં, ઉપજે વપૂપર વહાલ. ન્યાતિમાંછ૦ ૧
 જળહણતું જળપાત્ર સહીને, જાએ જાળા ધરી હેત;
 સ્નેહિતણા કર સાહિને ફરતા, શાણા કરે સંકેત. ન્યાતિમાંછ૦ ૨
 વાંકડિ મુંછના પર કર ધરતા, તિલક સુંદર કરી બાલ;
 જમતિ અગળાએનાં પંગતમાં, ચાલતા હંસની ચાલ. ન્યાતિમાંછ૦ ૩
 અંગે ચોળ્યાં તેલ સુગંધનાં, અતર સુંઘતા નાક;
 તરણાગિયા નર નારી રિઝાવા, લેતા પીરસવા શાક. ન્યાતિમાંછ૦ ૪
 કંઈક સ્ત્રિયોનાં બાણાં ભરે ખૂબ, શાકની સારી ભેટ;
 વૃદ્ધ પુરૂષો ન શાકજ પિરસે, પીરસે યુવાનો નેટ. ન્યાતિમાંછ૦ ૫
 અન્ય ચિન્તે વૃદ્ધ માનવિ પીરસે, મોટપણાનું માપ;
 ન્યાતવરો કદિ થાય નહિનો, પૂરણ પ્રગટે પાપ. ન્યાતિમાંછ૦ ૬
 રજસ્વળાનું ઉચ્ચીટ ખાવા, તત્પર થાજે વીર;
 જન્મ કૃતારથ સુફળિત થાવા, ધિમે ધિમે જમો ધીર. ન્યાતિમાંછ૦ ૭
 એક બિળના બાણા વિશેથી, બોળિને જમતા ચીજ;
 આવો રૂપાળો લહાવો મળે ક્યાં, શાણા બોળો ખચીત. ન્યાતિમાંછ૦ ૮
 એવા નઠારા ચાલો ડુબાવી, ન્યાતો જમાડો બ્રાત;
 નિતિશાસ્ત્ર પ્રમાણે સુધારી, ધર્મનિ ન કરો ઘાત. ન્યાતિમાંછ૦ ૯
 વાહી બોળિ નિલ ન્યાતો જમાડો, જે રિતે ધર્મ પગાય;
 સ્નાતકને તો પાતક વળજે, બોટિ રીતે ન ખવાય. ન્યાતિમાંછ૦ ૧૦
 અદ્ય જામરનાં નર નારીનું, ખાતાં ઉપજે ત્રાસ;

કઠણા હૃદયનાં તે નવ છોટે, ખાતાં ન થાય ઉદાસ. ન્યાતિમાંછં ૧૧
 આવા કુચાલો ટાળો ઉદીચો, ત્રાસ સરિખા તેહ;
 ઘણા વખતથી આવિ બગાણા, બ્રહ્મ કરિ દીધી દેહ. ન્યાતિમાંછં ૧૨
 ઉપરધિ ડાહ્યોળ સારા ખતાવી, ભુંડી નહારી ટેવ;
 વાંક જીવ્યાનો લોભ ખાધાનો, તે ન ટળે તતખેવ. ન્યાતિમાંછં ૧૩
 ગોવાળિયો ઘેન જેમ ચરાવે, ભેગી કરીને અથાગ;
 તેમજ ન્યાતિના લોક બિચારા, આગેવાનો દુષ્ટ ભાગ. ન્યાતિમાંછં ૧૪
 આગેવાનો કદિ ન્યાતિ સુધારેતો, લાગે નહિ પખ વાર;
 કર્મહિણા નર કદી ન સુધારે, ભુંડા હવાલ થનાર. ન્યાતિમાંછં ૧૫
 માફ કરો મુજ જ્ઞાતિ વીરા સૌ, નિંધા હચારી આજ;
 મેહુર કરો મૂળશંકર ઉપર, પેટની ભુંડી દાઝ. ન્યાતિમાંછં ૧૬

નારાય છંદ.

ઉદીચ જ્ઞાતિના દિગ્ને વિચાર શુદ્ધ આણુજ્ને,
 દયાળ થૈ સુધારજ્ને કુચાલ દુષ્ટ બાણુજ્ને;
 વિકાર છેક આપણી સ્વજ્ઞાતિ માં નિહાળતાં,
 તજ્ને તમામ બ્રાત સૌ ઉદીચ કષ્ટ ટાળતાં. ૧
 ઉક્ષાંતની કરી ઉગ્મણિ સંતતી પિડાય છે,
 પિડાય બાળકો તમામ ધર્મબ્રહ્મ થાય છે;
 લગારના વિચાર સંતતી બણી ન ન્યાળતાં. તજ્ને તમામ ૨
 અનર્થ એહ પાપ મૂળ સાહિ સૌ ઉશેટજ્ને,
 સ્થિતી સુધારજ્ને ઉદીચ સંતતી શુ ભેટ લ્યો;
 નડે નહીં પછી લગાર સૌ સુચાલ બાળતાં. તજ્ને તમામ ૩
 નિતી પ્રવર્ત થાય જ્યાં અનીતિ નાશ પામતી,

ટજે વિકાર ત્યાં તમામ ભાળશેો રૂડી સ્થિતી;	
સજો સુચાલ બ્રાત યા કુચાલ દૂર ખાળતાં.	તજો તમામ૦ ૪
બણો વિકાર જ્ઞાતિ જુક્ત કાર્યથી અતી બને,	
ઉદ્ધાંત એ અનોલ યાર એમ લોક સૌ ભણે;	
ધિમે ધિમે તજો તમામ પ્રીય ખાળ પાળતાં.	તજો તમામ૦ ૫
સજો નિશાળ જે વિશાળ જ્ઞાન આપનાર જે,	
વ્યવર્ધન નીતિ નીમ શોધિ શાસ્ત્રના વિચારને;	
અપાર સ્વાદ જીભ લોભ મોહ જળ ખાળતાં.	તજો તમામ૦ ૬
પુરી સજ્જાદના વિચાર બ્રાત ચીત ના ચહો,	
કરો ન કામની નવીન સૂખ સ્થીતિમાં રહો;	
સજ્જાદ એ પવીત્ર બુદ્ધિ ધર્મ નીમ પાળતાં.	તજો તમામ૦ ૭
વિકારના વિચારથીજ આ વિચાર ઉત્પટો,	
ઉદ્ધાંતથી અપાર દૂર છે વિચાર સુલટો;	
રચેલ મૂળશકરે નવીન છંદ ન્યાળતાં.	તજો તમામ૦ ૮

સવૈયા. એકત્રીસા. છંદ.

શાણા સુજ ઉદિચ્ય ગ્રહસ્થો, વીર વિચારોને આ વાર;	
સહુ જ્ઞાતિમાં થયા સુધારા, આપ નથી કરતા વીચાર.	
ગરવ ધરીને મતિ ગુમાવી, બેઠા છેક થઇ બેભાન;	
નોચ નજર ટાળી ઉઠીયો, સજો સુધારા થઈ બળવાન.	૧
અભીમાન અંતરમાં આણી, બળી મરોછો શીદને બ્રાત;	
વરા રૂપી ચે' અખંડ બળતી, તેમાં પડતાં દે'નો ધાત.	
લગાર નહિ વીચારો પડતાં, આપ થયાછો શું અજ્ઞાન;	નીચ૦ ૨

માંલપણું વેવાધિ ટાળી, વિરોધ નકરવા તત્પર થાય;
 વણુ અપરાધે નડવાની તો, બીક બિચારાના ઉરમાં.
 લેવા ખાવા શૂરા પૂરા, બિચાર વણુ કરતા તોફાન; નીચ૦ ૩
 ગોરવમાં ગાળો દીધાનો, ગોરીનો જે ગંદો ચાલ;
 તેથી થાય ઘણી અપકાર્તિ, અબળા બોલે મુખથી આળ.
 જાતિની બહુ થાય ફજેતી, પ્રાપ્ત થાય ઘણું અપમાન; નીચ૦ ૪
 કામનિયોનો ચાલ કુટયાનો, ભામનિયો બટકે દિન રાત;
 બહુ સ્ત્રિયો ભેગી થઈ કુટે, દશમાનો ભારે ઉઘમાત.
 અબણુ પણુ એવાં કૃત્ય શિખે, ભુડી વાને બળિયું ભાત, નીચ૦ ૫
 હીંદુ માંહિ આ મોટો અઘડો, ધર્મશાસ્ત્રથી ઉલટું એડ;
 વૈદ કહે એથિ ક્ષય નીપજે, રોગ થવાનું કારણુ જોડ.
 પછિ ક્ષુધાએ સહુ ભુલાવ્યું, નીંદ્રાએ વશ કીધાં વાન; નીચ૦ ૬
 આ ઉન્મત પણાનાં લક્ષણુ, ટાળો ભ્રાત હવે તતકાળ;
 સદ કુળવણિ જે સ્ત્રિ પામેનો, અટપટ સુધરે તેથી આળ.
 જીઓ વીરા ક્ષત્રો નાગરમાં, કેવું સુંદર વાપ્યું જ્ઞાન; નીચ૦ ૭
 કહે કવિ મુળશંકર મુખ્ય બાળિ, ટાળો ભ્રાત કુચાલો જોડ;
 સ્નેહ ધરી સઘળા ઉદિચ્યો નાશ પમાડો ધારા તેહ,
 નારિને બાળક બેહુ સુધરે, તો પ્રીય થાશે ખૂબ વખાણુ; નીચ૦ ૮

દાહરા

તેજગ્નિ ભૂમિ જળ પવન, દશ ઈંદ્રી ઉચ્ચાટ;
 પ્રાણુ અપાન ઉદ્ધાન ને, શમાન બ્યાન સુઠાઠ.
 પંચ પ્રાણુને પંચ ભૂત, મતિ મન મદ અભિલાશ;
 દશેન્દ્રિય સ્થુલ દે' બયો, અંતે પામે નાશ.

છપયં છંદ.

પંચભૂતનો દેહ, એહ ઈશ્વરનો સંચો,
તે પડવાનો નેટ, નદી કાંઠે પુણ્ય વંચો;
શાનો ધરવો શોક, પોક મુકી રોવામાં,
ટળે નદી મિન મેખ, વિધાત્રિ લેખ લખ્યામાં.

નાશવાન સ્યુલ દેહી છે, નહી અચળ રેવાપણું;
કહે મુળશંકર શાનું રડો, કલ્પાંત ફોક કરતા ઘણું. ૧
રોતી અખળા તુચ્છ, ખુદ્દ ઓછી તે માટે;
કરે ઘણું કલ્પાંત, કિદાશી આખી વાટે;
વહે વિવિધ વીલાપ, આપની છાતી બાંગે,
ઘટકે આખી રાત, વાળ લેવાને જાગે.

ખોળે દશમુ કૂટવા તણું, અખળા ચાલ અધીકછે;
કહે મુળશંકર ભુંડિ મતી, ગણે મર્યાદા ખીકને; ૨

ગરબી.

વહાલાનિ વાંસે ના જાઝું રોઈયે;
આંસૂડાં નિગાળે આંખ્યો જાયજો;
કળહ કર્યાથી કાયા તો કંપે ઘણું;
કન્નેશ કરે મરવું ના મિથ્યા થાયજો. વહાલાં ૧
રોયે ને કૂટે ના કો આવી મળે;
*પછાડ ખાધી તે કીધું પાખંડજો !!!
નાશ થયું તે સ્વપ્નામાં નવ સાંપડે;

* એક મારા મિત્રે તેના મામા પાછળ રોતાં પડતું મુક્યું હતું. !!!

કલેશ કરે વાહાલાને દેવા દંડજે.	વહાલા૦ ૨
મૃત્યુથી ઉગર્યોનો કાંઈ ઉપાય નહી;	
હૃત કરીને પાતાં બ્યાંસુ પાનજે,	
વહાલપણું મેલીને તે વેરી થયાં,	
દયા કરીને આપો જીવતદાનજે.	વહાલા૦ ૩
રોવું કુટવું ખાવાની દુગધા થકી;	
આણે ધશ્વર આ વસ્તુનો અંતજે,	
દોંગ કરેછે પેટતણા પ્રપચથી;	
જ્ઞાન મળેથી તુટશે તાણ્યો તંતજે.	વહાલા ૦ ૪
મોક્ષ મળે એવું સાધન સંપડાવિયે;	
રોવાને કુટવાનો ખોટો આમજે,	
રૂદન કરેથી મરનાઈ દુઃખ પામવું;	
રનેહિ કુટુંબી તે નવ લે સંભાળજે.	વહાલા૦ ૫
વહાલ ધરી તેને કંઈએ ના આપિયું;	
મુંવાનો જર શોધી ખાવા ધાયજે,	
ન્યાત ઉઝાણી ખાવાને તત્પર થયા;	
મૂળશંકર કેહે વહાલું જીતિયો ખાયજે.	વહાલા૦ ૬

કુંડળિયા છંદ.

રોતિ રસિક રામા રતી, કરતી શોર બકાર;
 કલહ કાર્ય કરવા મચી. જળરૂ જણાવે જોર.
 જળરૂ જણાવે જોર, અપટ જીથ ચાલ્યાં આવે;
 મંથત પર બહુ મે'ર, તતક્ષણ તેડાં કહાવે.

કહે કવિ મુળજિરામ, વિલાપ વદે બહુ વામા;
 પ્રસરાવે પરિતાપ, રસિક રોતિ બહુ રામા. ૧
 કાપી કુંદ કરે સકળ, રડતી કળહળ રોળ;
 ધિબકા મારી અંગથી, કાઢે રાતું ચોળ.
 કાઢે રાતું ચોળ, વહે શ્રોણિતની ધારા;
 ધુશકે ધુશકે રોય, ઉઘળતા અંગે સારા.
 કહે કવિ મુળજિરામ, કુંદ કરતી શો અબળા;
 અપસોશી અલ્પંત, કાપી કુંદ કરે સઘળાં. ૨

ગરબી.

શુભ ગોરમાનું વ્રત આચરીયે,
 ઉમયાળ માત રિઝાવા બેન. સમજો સમજુ સાહેલી.
 પરવરીએ માત પિતા સાથે,
 કાઠ નાવે પાસ ચીડાવા બેન, સમજો સમજુ સાહેલી. ૧
 એકલી છોડીયોને ખીજવાવે,
 ગાળો ભુંડી ભંડાવા બેન, સમજો સમજુ સાહેલી.
 રડવા કુટવા તો ના શીખવું,
 ગોરમાનાં ગીતાં ગાવાં બેન. સમજો સમજુ સાહેલી. ૨
 મીઠા મોળુ સુખે જમજો,
 ગોરમાના ગુણ લહાવા બેન; સમજો સમજુ સાહેલી.
 રૂડી પેરે જગો રજની,
 હોશ છે એ વ્રત કરાવા બેન; સમજો સમજુ સાહેલી. ૩
 રાયે કુટે ઉમીયા આપે,

રંડાપણુ શીદ ચઢાવા બેનં; સમજો સમજુ સાહેલી.
 વૃતભંગ બને એ શિખવાથી,
 એવાં કૃત ના આદરવાં બેન સમજો સમજુ સાહેલી. ૪
 કુચાત્ર તજો શીખામણથી,
 હધડામાં હરખ ધરાવા બેન; સમજો સમજુ સાહેલી
 હેને કહુ ઉમળકા આણી,
 મૂળશંકરને મન બાળ્યાં બેન. સમજો સમજુ સાહેલી. ૫

ઉધાર છંદ.

આ ઉન્મતપણનો ચાલ, ટળશે તો વિર થકાશું ન્દાત;
 જરૂર આવી નડશે કાળ, સજો સુધારા થઈ દયાળ. ૧
 વણુ વાંકે ના તજવિ નાર, જોયિ થાય સફળ અવતાર;
 ખીજી વરતાં જખરિ જંગળ, સજો સુધારા થઈ દયાળ. ૨
 તજિ હતી રામે નિજ નાર, આવિ કષ્ટ પડયું તે વાર;
 એહ હતા મોટા ભુપાળ, સજો સુધારા થઈ દયાળ. ૩
 નજો તજી દમયંતિ જોહ, દુઃખે દવમાં દાઝયો દોહ;
 આ દ્રષ્ટાંત લઈ તતકાળ, સજો સુધારા થઈ દયાળ. ૪
 બમાવનારા નાશિ જાય, સેવાં દુઃખ પડે છે કાય;
 થાય પ્રજા લાગે વિકાળ, સજો સુધારા થઈ દયાળ. ૫
 પર હરવાનું પ્રૌઢજ પાપ, વેદ પુરાણે વાળિ છાપ;
 એ ઉન્મત પણાના ચાલ, સજો સુધારા થઈ દયાળ. ૬
 લગ્ન સમે ગાવાનિ રિલ, મર્યાદાથિ ગાવ ખચીત;
 બિભત્સ શબ્દને ભુંડિ ગાળ, સજો સુધારા થઈ દયાળ. ૭

- ગોરવમાં કચરા ગુંદાય, તેથી છેક ફળેતી થાય;
 આ છે કપરો ચાલ વિશાળ, સળે સુધારા થઈ દયાળ. ૮
 ગાય નહાર નિર્વજ હોય, સાર મનુષ્ય કહે નહિ કોય;
 ગીતો શાસ્ત્રિ ગાવ રસાળ, સળે સુધારા થઇ દયાળ. ૯
 ગદ્ગે પગથિ બ્રાત કણેક, ખોટો ચાલ ખુરો વિવેક;
 અનદેવ બાણિ રૂપિયાળ, સળે સુધારા થઇ દયાળ. ૧૦
 વિદ્યા નિતી વાપે જેમ, સદ ઉપાયો સજવા તેમ,
 તળે કુધારા આણિ વહાવ, સળે સુધારા થઈ દયાળ. ૧૧
 કહું સકળ વર્ણિની આ ઠામ, છુ દિજ શેવક મુળજિરામ;
 અલ્પ મતિ નવ દેશો આળ, સળે સુધારા થઇ દયાળ. ૧૨

છપય છંદ.

- પ્રીતે પરણી નાર, રખડતી મુકે સ્વામી;
 અખળા માગે ભીખ, કશુ સૂખ તે નવ પામી.
 નહિ ખાવા સુખ ભોગ, તજી સ્વામીએ તેને;
 પીટે કપરો કામ, આખર અડકે જેને.
 જાર કર્મ કાલ્યાં તે શિખે, કે એ નિકળી જાય છે;
 કહે મુળશંકર નિજ આખર, દુઃખથી સહુ ભેગાય છે. ૧
 ગણે તારણી તુચ્છ, મુછ ઉગી તે કાંસૂ;
 થાય પ્રતિજ્ઞા બ્રષ્ટ, દુષ્ટના મનમાં હાંસૂ,
 નહી નફટને લાજ, કાજ અવળું કરવામાં;
 ધરે નહી દિલ દાઝ, બુંદુ કૃત આચરવામાં.
 નીરહ્ય નફટ નર ધિક્ક છે, વૃથા મનુષ અવતારમાં;

- કહે મુળશંકર તું કટ લુંડા, ફેરો અદ્ધળ સંસારમાં. ૨
કાંતો માગે ભીખ, નદીપર જઈને બેસે;
કરે મળુરી આપ, રાંધવા પર ઘેર પેસે.
કરે પેટની વેઠ, લાજ બોલે પરિયાની;
બેસે શિરપર આળ, વળિ વ્યભિચારિ થવાની.
પરણિ સ્ત્રિયોને ન પરહરો, અબળા ઝાંઝી બુદ્ધ છે;
કહે મુળશંકર જે નહીં તજે, તે નર નિત્યે શુદ્ધ છે; ૩
રાંડી નાની બાળ, નહીં તેનું કા સંગી;
દળવાદળ સમ દુઃખ, ભુખ બાગે નહીં ભંગી.
નહિ પીયર પરિવાર, નહિ સાસરીયાં પાળે;
ગણે નહિ લવલેશ, બિચારી આંસુ ઢાળે.
વીધવા સ્ત્રિ છે અળખામણી, બાળલગ્ન પ્રતાપથી;
કહે મુળશંકર શો દોષ દહ, ગયું એવાતણ આપથી. ૪
પરણી નાની બાળ, તરત બીચારી રાંડી;
દવમાં નાંખ્યો દેહ, રતી બહુ ભુંડી માંડી.
રિપૂ માતને તાત, દુઃખ દાવાનળ દીધું;
સાસરિયાં સુપાત્ર, આપનું લે'ણું લીધું.
સંભાળ કોઈ લેતું નથી, બાળોતિયાંનિ છે બળા;
કહે મુળશંકર આણો દયા, ભુંડિ રતી તેની ભળા. ૫

ચંદ્રાવળા છંદ.

બ્રાહ્મણના લક્ષણના લ્હાળા, હુ શું કહું આ વાર;
શીખા નષ્ટ ન થાવ રૂપાળા, નહીં વાળનો ભાર.

નહી વાળનો ભાર વિચારો, સ્વધ્યા શ્રાધ ન થાયે યારો;
 શીખા નષ્ટ ન થાવ રૂપાળા, ખાલણુના લક્ષણુના લક્ષણા. ૧
 નાહ્યા વણુ જળ્યા ઝટ દોડે, આણી ઉર ઉમંગ;
 કાપિલ સ્નાન કરે નવ કોડે, હરખ ધરીને અંગ.
 હરખ ધરીને અંગે ચાલે, હાથ પગો ધોવા ના ભાળે;
 કાપિલ સ્નાન કરે નવ કોડે, નાહ્યા વણુ જળ્યા ઝટ દોડે. ૨
 ઉત્ત રેશમ વણુ કપડાં રાખી, ભાવે જમના બ્રાત;
 ઉગલીયોમાં અસતર નાંખી, ખેસે જીવતી જાત.
 ખેસે જીવતી જાત સધારી, જમે જીવો શો ધર્મ વિચારી;
 ઉગલીયોમાં અસતર નાંખી, ઉત્ત રેશમ વણુ કપડાં રાખી. ૩
 રજસ્વળા સ્ત્રી ભેગી બેઠી, સ્ત્રી પંગત મોખર;
 ધર્મબ્રહ્મ થઈ પાપ કરેછે, ન કરો તેહ વિચાર.
 ન કરો તેહ વિચારજ ખાતાં, ધર્મબ્રહ્મ થઈ જળ્યા જાતાં
 એવી રીત નહારી પેઠી, રજસ્વળા સ્ત્રી ભેગી બેઠી. ૪
 અભક્ષા ભક્ષણુ જેવું ભાસે, પ્રીછો નહિ કો પાપ;
 સમગ્ર જળ્યા સાથે ખેસે, અનાચારમાં આપ.
 અનાચારમાં આપ ખિરાજો, ધર્મ રહિત મોદિક પર ગાજો;
 દુષ્ટ રિવાજ લહો ન તપાસે, અભક્ષા ભક્ષણુ જેવું ભાસે.

મનહર છંદ.

વીચરી વનિતા વાટે, હિરાગળ અંગે ઓઢી,
 લાડવા લલિત લેઈ, વેગે ચાલે વેચવા;
 મુમુક્ષિત એ મોદિક, મૃગમિટે આરોગતા,

સત્તર થકને સઘ, સિદ્ધ થાય બેટવા
 ધાય દિજ ધર્મ લોપી, ધર્મ હોંગી ધૂનિ દિન,
 વદિને વધીરે લેતા, દાતાપણું દેખવા;
 અન્ય વળેતાં અટેન્નાં, પંથે ચિંથરાં પરેલાં,
 કરી રપરી કામનિ ને, પ્યારા લડુ પેખવા. ૧
 ભામનીયો ભાન બુલી, વાતોના નિચાર માંહિ,
 અટે અન્ય બલિયોને, મુંડ ધારી ટોપલા;
 ખાતાં ખાતાં ઝોઠા હાથે, બીટે ભાન બુંડિ ખાથે,
 પિરસનારા તણિ સાથે, લહે રહિ મોકળા.
 શાકપાક દાળ શાળ, બાચરા ભરીને રાળે,
 ટોળીયો તમામ વાળી, બેશિ બમે શોખિલા;
 ચાહી ચાલો ચલાવતા, ચિત ચતુરાર્થ તણ,
 અન્ય અનાચાર ઘણા, પાપ તણા પોટલા. ૨
 પ્રાપ્ત થાય છે પવિત્ર, મનિમંદ વિપ્રતણી,
 અનાચારી નેષ્ટ મિટ બાણે નહિ બ્રહ્મને;
 ખુટ કોર પાટલુન, ગળે ગળપટો ગુણી,
 ટોપિયો પેરનીને તેહ તજે નિજ ધર્મને.
 કુસંગિ સંગાથે ફરે, ધર્મ મિટ નહિ ધરે,
 ફાંદી થઈ ફાંદ રચે, શિખે કુડાં કર્મ તે;
 લાકડી લેઈ સધારે, ફરે ફાંકડા બખરે,
 વાંકડા હિંડે વધારે, લહો લેશ મમેને. ૩
 સાગર સમાન પૂર, નિતિ તણું નહિ નૂર,

કરો દુરાચાર દૂર, સુરપણું સાચવી;
 પ્રત્યક્ષ બૂદ્ધેવો દેવ, અતન્ય રવરૂપ એવ,
 ધર્મે આણો અહમેવ દયા દિલે દાખવી.
 સજ્જો ભદ્રેવ સારો, આચર્યો આણિ શ્રેષ્ઠ.
 કદિ નહિ થાયો ગેષ્ઠ, રૂપિપદ જાળવી;
 સંચિત સ્વર્ગમંત્રણું, સૌનકના વંશ પાણું,
 જાપ છે વરૂર મારે, દુષ્ટ મતિ ટાળવી.

૪

પ્રલવંગમ છંદ.

ગાજો સાતી માંય, મણિધર મ્હાલતા,
 વિષ્ણો વ્રંદ જાણ્ય, ગુણીજન ગાજતા;
 ધન ગરજો ધમધોર, રસીક બિરાજતા,
 જામર જેનું જેર, અતી બળ દાખતા.
 બળિયા સીંદ સમાન ઉછળતા ન્યાતમાં,
 યોદ્ધા સમ બળવાન, રહે નહિ બાથમાં;
 લેતા લંગુર વેશ, કુદી ચીસ પાડતા,
 પીતા ભાંગ વિશેષ, અશોક ઉઝાડતા.
 મારે બહુ લપડાક, નક્ટ નહિ લાગતા,
 જાખરી જેની હાક, કુચાલે છાજતા;
 મે'ણામાં બહુ મરત, ઘણા જર વાપરે,
 ઉગતાં પામે અસ્ત, ખુરાં કૃત આચરે.
 નહી બજને ખોટ, પરાક્રમ પેખતાં,
 બિખેછે જન લોટ, બળે સહુ દેખતાં;

૧

૨

છરછે અંતર એહં, મુરખતા ટાળવા,
મિથ્યા છે દુઃખ તેહ, સરસ સુખ ભાળવા.

રાગ પ્રભાતી.

પદ. ૧

ધંટીના ધોરના શબ્દ કાને શુણી,

પાછલી રાત્રીએ જાય જાંબા.

બ્રાત નિંદ્રા તજી જાય વિતાવળા,

દાંત ધાવણતણા જ્યાં અચાંબા.

ધંટીનાં ૧

જ્ઞાનને ધ્યાન રેવા પુજા સૌ તજી,

સ્નાનને પરહરી ધર્મ બોલે;

લગ્ન ચર ભક્ષને શુભ ગોરવ વિશે,

ખાય પ્રભાત માહિ અતોલે.

ધંટીનાં ૨

ઝોટલે પોટલા પેર આવી સુતા

લોકના થોક ને ખૂબ ઊંધે;

મધ્ય નિશા વીતે થાય છે કાર્ય તે,

ઢોર ખાવું તજે કંઈ ન સુધે.

ધંટીનાં ૩

કંઈક ને વીંછી ચટકાવતા પાસમાં,

આવીને વેદના ખૂબ વાપે.

કોણ ઉતારનાર મળે તે સમે,

દુઃખ વેઠી જમી જાય આપે.

ધંટીનાં ૪

પદ. ૨

એક નારી તજી અન્ય બોળીવરે, જૂવતિયો તણા જુથ ખાંધે;

કંઈ કોડામણો કાનજી તુલ્ય થઈ, રાંધણા લોકનાં આપ રાંધે. એક ૧

વાંક વણુ વિનતાને તજી કંઈકે, મૂકિ માજનમાં બીખી ખાવા;

માર મારીશ હું પાછી આવીશ તો ત્યાગતારો કીધો સુખી થાવા. એકં ૨
 તેમ બે આરનો ત્યાગ સાથે કીધો, નારિની ખોટ નહી ન્યાત માંહી;
 પાર નહિ પ્યારીનો નાતમાં ખોળતાં, બેર આવે નહી બ્રાત ક્યાંછ. એકં ૩
 પાંચસે સાતસે રોકડા લાવશું, અન્ન ખવડાવવું છે ન બાધ;
 ભાગ્યનો પાર નહિ જ્ઞાતિ ઉદ્ધિયમાં, અન્ય જ્ઞાતિ વિષે તો નવાધ. એકં ૪
 છેક શીરોમણી કૂળ છે આપણું, યદસ્થનું છોકરું કામ ભારે;
 અન્ય ને ક્યાં મળે આટલી નારિયો, આપની શ્રેષ્ઠતા છે વધારે. એકં ૫

કુલણા છંદ.

અન્ન ઉચિત ખઈ પુદ્ધિનો બ્રહ્મ થઈ, દુષ્ટ આ કષ્ટનો અંત ના'વે;
 નિત્ય આ રિતનો ભુંડિછે જ્ઞાનની, જ્ઞાતિમાં અન્ન ઉચિત ખાવે.
 ટેવ ભુંડી પડી બ્રાત આ ન્યાતિમાં, શુદ્ધ સાર નહી પીરશાવે;
 બ્રહ્મ જ્ઞાનતથી ઓછુ રંધાવિને, છાંડયું ખવરાવવું ચિત્તજાવે;
 ફટ ભુંડિ બિખતું વીખ થઈ અવતરી, દ્વિજ ઉદ્ધિયને આવી વળગી;
 માન મુકાવિને ધ્યાન મુકાવિને, ધર્મને કર્મની વાત અળગી.
 ધીકતું ધીકતું ધીક છે બીખતું, વીખતી ઉપમા તુલ્ય કા'વે;
 દૈવ્ય યોગે કરી પ્રાપ્ત તું તો થઈ, તુચ્છ નિર્વાહ વિપ્રો ચલાવે,
 કેફ નિશાતણી તો દીશા પરહરો, માન અપમાનને આપ પ્રીછો;
 જ્ઞાતિ ઉદ્ધિયને દ્વિજજાતી રૂડા, આમણો નીજતણો ધર્મ ધચ્છો,
 જ્ઞાન મરજદ તહિ આજ એવા તણી, કેફિ કામી થવાને ન ચાહો;
 ધર્મ આચરણનો દ્વિજ વણાતણા, શોધિ રૂડા તમે બ્રાત થાઓ.
 કેફિ વસ્તુ તણો લ્યાગતો ઝટ કરો, થાયછે તે થકિ સુખ સાતા;
 ક્યાંધિ આવ્યા અને ક્યાં તમે અવતર્યા, જિંચ દેહી તજી નીચ થાતા

થાય અપમાનને જાન નહીં દેહતણું, આખરે બનયછે એક પળમાં;
 રંગમાં ભંગછે કેફીના અંગમાં, સંગ ને ટાળવો દ્વિજકુળમાં.
 નોકરી પેટ અર્થે સિપાઈઓતણી, કિધીને વસ્ત્ર કાળાંજ પે'રાં;
 ધર્મ જોજો નહીં બ્રટ થાયે સદા, ને શીખ્યા કાપિ રાખેજ એ'રા.
 જોહ મહાંતણું અંગ ચીરે સદા, નેહજો બ્રટ આચાર કરા;
 જાય સંડાસમાં નીર નહિ પાસમાં, નર્કના સ્થાનકે ખાય ફેરા.
 મઘના મંદિરો દૃષ્ટ આચારમાં, એક છે કાર્ય ગહુ દુષ્ટ જેવું;
 જોલને ઘેન્ય દેતાં ગસીદો તજી, ધર્મ નિષ્ઠા ધર્મ કાર્ય લેવું.
 એટલી આખતો માંહ વીધારકે, દ્વિજને ધર્મનું કટ્ટ સેવું;
 કામદારો રૂડા રોજગારો કરો, નિતિ પાળી સદાગરી રેવું.

હરિગીત છંદ.

ગતિ ભંગછે વરવું વદન, પીલામણું ખૂદા તણું;
 લાળ સુઓ નાશા ઝરે, ખુંખુ કરે વળતો ધણું.
 કટિ બંધ થઈ ગયો જોટિકા, વળિ વાળ ગહુ પળિયાંતણા;
 પોતે પરખવા સંચરે, વરગાંજ ન મજે કંઈ માણા. ૧
 કોમળ વદન શોભે સદન, જાહે કનક વેલી શશી;
 કમ્મે મળ્યો કદ્રુપ વન, રતિ ભાગ્યની આવી ધરણી.
 અળમાં કિધાં એવાતણા, ન્યારી ગતી છે દેવની;
 પામ્યો મરાણુ ખૂંદો તરત, સણગાર ટાળો સજ્જની. ૨
 ખાવા પિવા પરવારિયું, જઈ સાચરો નહિ પાથરો;
 દહણું દળો કાંતો ભિખો, જારી જરૂર કંઈ આચરો.
 કુળવંતની શોભા સરસ, પળ એકમાં પ્રલે થશે;
 મુંઝામણે પછિ માનુની, અકળામને નિસરી જશે. ૩

ત્રોટક છઠ.

સુતકીતણું અન્ન ઉચિત ઘણું, દિન ખાવ નહીં અન્ન તેહતણું
 દિન દાદશમાંડ પીત્ર નહીં, અન્ય શોળ દિને શુદ્ધ થાય સહી.
 ઝટ દોડિ જમે પછી ત્યાં જઈને, નજ ધમે તમે અનને ખઈને
 વટલાય નહીં પણ અટ ખને, સ શાસ્ત્ર તણી ધણિ છેજ મને.
 દિવમાં નદિ દોવ ગણે દિગતા, સુતકી અન્ન સ્વાદ થકી રિઝતો;
 જપ જપ વગે નાદ મંત્ર ફળે, મન વહિત ના ફળ તે ન મળે.
 અવિકાર જમે અન્ન પીપ તમે, ઝટ થાવ પવિત્ર સુઅન્ન જમે,
 શુદ્ધના સુતકી શુન ડાહુ તમે, નિજપગં નિતી નિમ સર્વ સળે.
 સદગુણતણા ધરનાર દિન, સુતકી અન્ન દેખિ અપાર ખીજો;
 રહિ લાલચ દ્રવ્યનળી કરનાં, શુભ ધર્મ તણાઈ ગયો પુરમાં.
 કરણા કરિ તેદ તમે ઉદિયો, ઝટ ત્યાગ કરો દુરગુણ નિચો;
 ધર્મવંત મટી નદિ અટ થવું, સુતકી અન્ન તો નહિરે જમવું.
 રિઝશે પરિશ્વલ સદા શિવજી, સુતકી અન્ન ખવું નહીજ રિઝી;
 સુતકી અન્નથી નિજ જીભ યજો, પડશે નરકે નદિ મંત્ર ફળે.
 સદ આહ્વાણુ તેદ તમે રિતને, સુતકી અન્ન ભુક્ત કર્યા નિગને;
 ઉપનીશદ શાસ્ત્ર વદે વચનો, સુતકી અન્ન નીર સદા તજનો.
 મુળશંકર કહે નહિરે વટલો, સુતકીઅન્ન અટ સદા નખજો.

ઈદ્રવિજય છંદ.

ભૂતજી ભારતણા હરનાર રૂપીજન સંતતિ આપ સુધારો;
 જ્ઞાન નિદાન બને પિદ્ધાન મહા ગુણવંત થશેજ વિચારો.
 આજતણા પ્રતિપાળણુ થઈ સદગુણ નિતી સુખ આપી ઉગારો;

બુદ્ધિહિણા નર બહુ નિપજે, શુભ આચર્યું શીખવતા નહિ યારો.
 લાયક લક્ષણવંત થવા હિત ચીત વિષેજ વિચાર ન આણે;
 મુર્ખપણે લવરી કરતા સહુ આગળ આપતું ફૂળ વખાણે.
 કુળતણું મુળ શોધિ જુઓ વિદ્વાન નિતીમય શાસ્ત્ર પ્રમાણે;
 ધર્મ યથારથ જે પળતા નર તે કુળવંત સુરતન સમાને.
 એ કુળમાં દમ્યે દિકરી સદ્ગ્રંથ વિષે રૂપિ સર્વ લખેછે;
 શ્રુતિ સ્મૃતિ ઉપનીશદમાં વળિ શાસ્ત્ર પુરાણ વિષેજ વહેછે.
 આજ ધનાઢયતાણા સુતને દિકરી પરણે ધુળ ફૂળ જુએ છે;
 સ્વારથ આપતણો લહિને ઝટ નીચતણે ચરણેજ નમેછે.
 કુળતણું મુળસ્થાન નિવાસ લહો નહિ પાંડિતાઈ પ્રમાણે;
 જે સદ્ગુણિ સુપાત્ર વિવેકિજ રત્ન સમોવડ લોક પિછાને.
 કેદી દરીદ્રિ જે નર નીલિત દાખવશે નહિ દ્રષ્ટિ સમાને;
 લાયક લક્ષણવંત વિવેક વિના વર સ્વમ્મ વિષે નવ આણે;
 ભાંગિ અશીણિ અને કુર છોકજ જે વ્યસની નર દુષ્ટ કહાવે;
 તે નરને પરણી દિકરી દુઃખદાયક થઈ સુખ ક્યાંયિ લહાવે.
 જે અભિમાન ધરી ઉરમાં નિજ સ્વારથથી દિકરી પરણાવે;
 પાર વિના બહુ પાપ કરે નર જન્મ કૃતારથ ફેક ગુમાવે.

ભુજંગી છંદ.

ફરે ભાંગિં સૌ ભાંગ પીવા પિરાજે, સદા શીવને આળ દેવાજ કાજે;
 કુઆલો વધારા રૂપી ભાંગ લીધી. રિવાજો નઠારા લહે ટોળી બાંધી, ૧
 ખુણા ખોળિને ભાંજ્ય પીવા પધારે, પછી આપની લાજ ખોલી વિચારે;
 લસોટે ઝિણી ભાંગ ને આપ રાંધી, રિવાજો નઠારા લહે ટોળી બાંધી. ૨

ઝિણે લૂગડે ભાંગ ઓગાળવાની, મહાદેવનું નામ લેષ પિવાની;
 મરીને મશાલો મળે હાટ ગાંધી, રિવાજે નઠારા લહે ટોળા બાંધી. ૩
 પિયે ભાંગને બાનને દે ઉડાવી, પડે ઓટલા શોધિને આપ આવી;
 ઉતાળા વિષે ભાંગની છે ઉપાધી, રિવાજે નઠારા લહે ટોળા બાંધી. ૪
 ચઢે ભાંગને બોલ બોલે નઠારા, વિવેકી રિવાજે જુઓ બ્રાત ખારા;
 સગાં માંહ બેસે જમને સરાધી, રિવાજે નઠારા લહે ટોળા બાંધી. ૫
 ઉદીચોતણા ચાલ જોજો રૂપાળા, કુચાલો તજીને સજો પાઠશાળા;
 પુરો પાઠશાળાતણો છેક વ્યાધી, રિવાજે નઠારા લહે ટોળા બાંધી. ૬
 કુચાલોતણા ચાલ ટાળો વિરાઓ, સુધારા રચી દેવની તુલ્ય થાઓ;
 કરે પીતની મૂળજી રનેહ સાધી, રિવાજે નઠારા લહે ટોળા બાંધી. ૭

શિખરણી છંદ.

ફરે ગાંજો પીવા, ચક્રચુર થઇને નિસરશે;

ધુએ ધીરો સારો, નિરમળ કળીમાં વિચરશે.

નિચોવીને નાંખે, કફધિર રહેમાં ઉકળશે;

ધિકે ધુમ્રાગ્નીમાં, વપુબળ વડે તે સળગશે.

ધિકે ૧

તમાકુમાં ભેળી, પ્રિય ચલમમાં તેહ ભરશે;

ધમાણે તે ધાધ, બબક બડકો બ્રાત લહશે.

ઢળે ખાવા પીવા, દળદર વધે તે પ્રજળશે;

ધિકે ૨

વળી વૃહી પામે, પ્રબળ બળ તેનું બળિ જશે.

પછી શું બેદાશે, દહન કરવાથી સુખિ થશે;

કુડી દ્રષ્ટી વાળા, સુભ મતિ થવાથી વિસરશે.

ધિકે ૩

જશે ખુટી લક્ષ્મી, બવજળ સમીપે નવ રહે;

ઉઠીયો કૂચાલો, સજ થઇ ચિતે જાત ન લહે.

તર સધારાનાં, સકુમળ રડા જે નિવડશે; ધિક્ક૦ ૪

શાર્દૂલ વિક્કડિત છંદ.

તંબાકૂ મન મોચની મદ ઝરે, તું વિશ્વની મોહિની;

પ્રેરી વીપ્ર કુળે નિવાસ વસતી, દેવાંશિને દોહિલી.

બ્રહ્માચાર પ્રવાહ પૂર્ણ, વિનંદ, આશા પુરે ઉર્વશી;

માતી ધ્યાન તજી તુને સમરતા, ધારી ઠિન્નેમાં ધશી. ૧

પાને પાત્ર પત્રીત્ર પત્ર તરનાં, લે ક્રોધ કંકાવટી;

સ્થાને સ્થાન નિવાસ તુંજ વિચરે, ધ્વજાંગ ધુપાવતી.

નાશાગ્રે તપખીર ધીર ધરતા, ગંધોત્તમૈ ગર્જિતા;

ભૂક્તા ભોગ સમાન સઘ મુખમાં, ખાતાં નહીં વર્જિતા. ૨

દાંતે દોષ રહીત નેટ ધસતા, ચાહે બિડીમાં પિવા;

બ્રહ્માચાર પ્રત્યક્ષ તે ન ટળતો, યોગીશ્વરોની છવા.

દેખી દ્રષ્ટ યુગે સદૈવ દિજ તો, માતા નમાકૂ તમે;

નીંધા આજ ઉચારિ હેત ધરિને, મારીજ માગી અમે ૩

ધાતા છેક મુનીશ્વરો ધસમશા, ભેડે તુને ભાવ દૈ;

ચાખે સ્વાદ યુગેજ હંસ સમજે, આપે વિમોહીત હૈ.

ભીખે ભાવ સહીત ભેટ મળવા, બેળે યુગે આંગળી;

પામે થાય વિરામ કાંક વળતો, પોસાય તે પાંગળી. ૪

દોહરા.

એળે જનમ અફિણિ તણા, વ્યર્થ દેહ સંસાર;

વટાળ ન ગણે વણસતાં, ધીક ધીક અવતાર. ૧

મદિરાને માઝગ ચડસ, આદૂતિને અન્ય;

દુષ્ટ અનાચારી દિમે, પ્રજાગ ડાસ પર જન્ય.

૨

લલિતછંદ.

કરજ કાઢિને, શીઠ વાપરી, ગરિય પતે જવા, ન. ગળી મરો;
સ્થિતિ સુધારને, ગાળાકોતણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૧
નથી વિચારવા, જાન કાનિને, ગાળા પડે ધૂણા, તે ધ્રુજાવિને;
નિતિ વધારવા, રીત વો હણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૨
પિતુ રળેજ જે, સર્વ વાપર્યું, જરૂર રહ્યું નહી, ફૂલ આચર્યું;
સખગ રૂપનો, સાંપડે ગણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૩
બહુ પિડાય છે, ગાળા કગડા, નહુટ નાન જે, બોલ દોમથી,
વિકળ થાયછે. પુત્રે દૂઃખણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૪
રઝળતી બુકે, કથ કામની, ફરિ ન સધરે, એહ ભાગની;
દુર વિચારમા, દુખનો ધણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૫
ગતિ ગમાવિને, જોડતા નથી ભયવડે યશે, સખિ મરવથી;
વગર કારણે, છે વર્યો ધણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૬
પુનરલગ્નનો, ચાક છે નહી બહુ પિડાયછે, વીધવા સહી;
તદપિ લગ્નની, રીત્ય ઘો હણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૭
અચળ આપનું, જાન કયાં ગયું, તિમિર જોરથી, સૌ વૃથા થયું;
દુર્દશ થશે, બ્રાત આપણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૮
રહન થાય છે, ખૂચ સાતિમાં, કલહ બહુ કરે, દિજ જાતિમાં;
કહ્યું ન માનતી, જાત તે બણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૯
અબણુ નારિયો, ના વિચારતી, ક્ષર્ષ થયા પછી, કષ્ટપામતી;

શિખ નહી લહે, દુષ્ટ પાપણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૧૦
 નગરમાં જિયો, દોડતી ખૂટ, રજ ન અંપતી, આથડે સહુ;
 ખપ કરી અને, ખોળતી ધણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૧૧
 લલિત લક્ષણો, સુંદરી શિખે, સદ વિચાર લ્યો, જ્ઞાતિના વિષે;
 શરમ રાખવા, શિખ લ્યો શુણી, જરૂર છે હવે, બ્રાત તે તણી. ૧૨

છપચછંદ.

નગ્ન થઈને નહાય, અન્ન ઉચિત જમે છે;
 જૂઠાં ગીતો ગાય, કૂટવા કાજ બમે છે.
 વાળે નહિ સંતોષ, અનીતિ ખૂબ ધરે છે;
 લોભી દિનને નાર, ધણો કકળાટ કરે છે,
 તે ધણા તિરસ્કાર કરે, ભોળિ દિન ધર બામની;
 કહે મુળશંકર જે ખલુલહે, ભુંડી ફૂળ લગ્નમણી.
 લોટી જળથી નાય, અંગ પલળે નહિ પૂરે;
 સંધ્યાદિક પટકર્મ, ધર્મ આચરણ અધુરે.
 ન ભણે પોતે પૂર્ણ, ધ્યાન દઈ ધણે ધાતા;
 ધણા થઇ ગર્વિષ્ટ, ઉચિતજ ખોળી ખાતા,
 ન કરે મુધારા ન્યાતિમાં અનાચાર જોતાં સદા;
 કહે મુળશંકર કાયર મટિ, બ્રહ્મચાર હણો તદા.
 ભરી ટોપલી માંહ સગામાં લાડુ વેંચે,
 અધીક લેવા કાજ, ધણું વેવઈયો ખેંચે.
 યાય શુદ્રનો સ્પર્શ, નહિ તેથી વટલાયે;
 બ્રહ્મ થવાનો ચાલ, કૂચાલો માંહે ગણાયે.

કરણા કરિને તતક્ષણુ તજે, દુષ્ટાચાર પ્રલક્ષણે,
કહે મુળશંકર એતો પ્રથમ, કૃતી અધર્મ સમક્ષણે.

૩

તાહું શીળું ખાય, નહી શિષ્ટાળી બાળું;
તાઠા મોદિક ખાય, ન્યાતને આપે વાળું.

રાખે મન ઉદાર, નહી લેને દે મે'ણું;

ભેગા ભેગું થાય, વળે ન્યાતીનું લેણું.

ભોળા થઈને જમતા સરવ, ધીરજ અંગ ધરાવતા;

કહે મુળશંકર તાહું જમે, અનાચાર નહિ માનતા.

૪

સામુ વહુને વેર, વેર શોક્યોને ઝાઝાં;

નણુદી ભોજધ સાથ, લહે ને લોપે માઝા.

કળિયાને કંકાસ, જરૂર જોઈણી જેને;

નહિ દીલે ઉદાર, વહે દેરાણી તેને.

પ્રત્યક્ષ કુચાલો પ્રસરતા, ઘણા ઉદીચની ન્યાતમાં;

કહે મુળશંકર ઝેરી ચિયો, લાગે ન છુંડી વાતમાં.

૫

શિદ્ધમોષ કરનાર, ચલમ ને ક્યાંથી બોલે;

દીવાશળિ નિજ પાસ, નીરમાં સાશી બોલે.

ધુંમાડાના ગોટ, કાઢતા રાજી થઈને;

બીડી પિએ બહુ લાલ, બગરે ઉભા રહીને.

દુરાચારી દુષ્ટ બ્રાહ્મણો, નહિ આ લક્ષણુ આપનું;

કહે મુળશંકર પ્રિતે તજે, બોળોછો કૂળ આપનું.

૬

વટલેલાના સંગ, કરી પાછાં આણે છે;

કહે કરો સામેત, કાણુ એનું જાણે છે.

થયું જગત પ્રખ્યાત, વાત ડિઝાડી દેતા;
 તર્ત ન્ય તની માંછ, જમાડી મૂખે રેતા.
 સુવીચાર પ્રથમ કરતા નથી, જાણી બુદ્ધ બોળાવછો;
 કહે સુળશંકર એનો પ્રથમ, અધર્મ મતિપર ધાવછો. ૭
 શુદ્ધ નહીં મનસાક, આપ અન્યાય ઝાઝા;
 પક્ષપાત બહુપેર, ધરો નહીં કોની માઝા,
 લાલચમાં બહુ લીન, છિતાવી પૈસા લેવા;
 બહુ કનિયા રોળાય, કન્યા જોવા જોવા.
 છે મતિ દ્રવ્ય હરવા તણી, જોળે શુના ખાંતે કરી;
 કહે સુળશંકર બહુ લાલચુ, શોધે પંક્તિમાં ફરી. ૮
 ગરીબને બહુવાર, રખડતો રહેવા દેતા;
 નહિ શુણે કો વાત, ધ્યાન માંડી નવ લેતા.
 શિક્ષા પામી તેહ, બિચારાં માઝા માને;
 નહીં પક્ષ કરનાર, દંડ ઓછો દેવાને.
 અદલ ન્યાય વરતાય નહીં, જોતાં જરૂર આ ન્યાતમાં;
 કહે સુળશંકર બહુ આયડે, જરવણુ જથો નહીં હાથમાં. ૯
 દિકરી સાટે દામ, લિજે તે તો છે ફાંસ;
 દિકરી સાટે દામ, લઈ નીંગાળે આંસૂ.
 દિકરી સાટે દામ, કામ હીંણું શું એથી;
 દિકરી સાટે દામ, કામ ખોટું શું તેથી,
 કન્યા વિક્રય ચિત્ત ના ચહો, પ્રૌઢ પાપ પેઢીતણું;
 કહે સુળશંકર ધ્યાન પ્રિછો, પેરામણી પામ્યા ઘણું. ૧૦
 વિઠાળને વિખવાદ, સહુને જોવા સરખો;

ચુનો દહિને દૂધ, બમ્મર ખાતાં પરખો.

દુર્ગુણનો નહિ પાર, કર વર્ણવ શું ઝાઝું;

બાળું દુષ્ટ રીવાજ, કુચાલો જોતાં લાભું.

જે ઘડા કુંડિઓ ટોપલા, વાંસે ગુથેલા આયણા;

કહે મુળશંકર ધાતુ વગર, અનાચાર વાપે ઘણા. ૧૧

નહી પગરખાં પાપ, નહી અંગરખાં અંગે;

નહી થોતિ હિરકાર, નહિ પેહેરે ઉમંગે.

નહી પાઘડી બેશ, કસુંબા માંહિ બોળી;

નહી દૂપટો પાસ, ખમાપર ભરવી ઝોળી.

બિશુક બ્રહ્મ દાનત દ્રુપણ, અલંકાર કયાંથી ધરે;

કહે મુળશંકર કદ્રુપ નર અભિમાન બહુ અંતરે. ૧૨

માગણુ મેલે વસ્ત્ર, કામ કાશદનાં કરતા;

જાયક થઈ જન એહ, રાંધણું ખોળી ફરતા.

સ્કંધે ઉચકે ભાર, ટેલિયા ટેલજ નાંખે;

કરે એકઠાં દાન, દક્ષિણા લેવા પાખે.

ખરચેજ જર ક્ષણુ વારમાં, આપે કરેલું એકકું;

કહે મુળશંકર સાફ જમણુ, ભુદેવને *મેણુ ભડું. ૧૩

ગગને ગરજે ધન, સીંહની પેરે ગાજે;

શિવ સરખા દાતાર, રિઝ કીધી મહારાજે.

* એક ગરીબ બ્રાહ્મણને એક સદચરિત્રે ખાપની નાત જ-
માડવાનું મેણું દીધું. તેથી પેલા બિચારાએ ઘર વેચી નાત જમાડી
તેથી નાતિલા ધણા ખુશી થયા હશે.

ખચે નાવે ખોટ, નવેનિધનો નહિ ટોટા;
 ધણો ગર્થ ભંડાર, ફરી ખજવીશું સોટા.
 એવી હિમત અંતર ધરી, કંપલાય વન્હી વિષે;
 કહે સુળશંકર જ્યાં સત શું ચડયું, અહંકાર ખય તે દિસે. ૧૪
 વદતા વિનય વચન, ગરીબી આપે આણી;
 મન મોટો ઉત્સાહ, પાય સાકરનાં પાણી.
 યશ આપે એ વાર, જમે જ્યાં મોદક સારા;
 વરતાવે છે કેર, વેર વાળે જમનારા.
 વાણી મધુરી મૂખ ઓચરે, ધન્ય ધન્ય મૂખથી કહે;
 કહે સુળશંકર તે ધરધણી, અંધાપો એથી લહે.

નાગસ્વરૂપિણા છંદ.

છિનાળવાયિ રો'ષરા, ઉદીચ બ્રાત હો ખરા;
 વિચાર શુદ્ધ આણુજો, કુચાલ દુષ્ટ જાણુજો.
 વિરા વિચારિને તમે, સુચાલ ખોળતા ભમે;
 લગાર સ્પર્શ ના કરો, વિચાર દૂર એ ધરો. ૧૨
 કુચાલ છેક એ સમે, તજો યુરાં જ પ્રાકમે;
 સુસંગતી વધારવા, કુચાલ માત્ર ટાળવા.
 બણો બણાવિ બાળકો, તજો કુચાલ ચાનકો;
 ઉદીચ શીખ માનજો, સુખોધ ગાન આણુજો. ૧

રૂચિરા છંદ.

વિદ્યા આપો, કળેટા કપો, સાર્થક તો સારાં કરજો
 ચાની ધ્યાની, શાણી વાણી, વિદ્યા નીતિ હર ધરજો.

ખાળોઃ પાળો, રહી ટાળો, જોતાં સારી વાત થશે;
 આવો ભાવો, પ્યારા મારા, સુધારાના ખી ઉગશે.
 ધારી ધારી પાકા ફળને, જોળી ખાવા મન ધરશે;
 આજે કાજે, લાજે દાજે, પ્રીય ઉદીચ્યો દુઃખ હરશે.
 જાતી જાતી ને સુધારે, વાતો ચીતો તે પ્રીછે;
 મુળશંકર કે પાપો કાપો, માફી લેવા મન ધરછે.
 મનુ ભગવાન પોતાની સ્મૃતિમાં કહેછે.

મનુ. શ્લોક.

આચારઃપરમોધર્મઃશ્રુત્યુક્તઃસ્માર્તેણવચ ॥

તસ્માદસ્મિન્સદાયુક્તોનિત્યંસ્યાદાત્મવાન્દિજઃ ॥૧૦૮અ૦૧.

શ્રુતિસ્મૃત્યુદિતંસમ્યક્નિબદ્ધંસ્વંપુર્કર્મસુ ॥

ધર્મમૂલંનિષેવેતસદાચારમતન્દ્રિતઃ ૧૫૫॥

આચારાલ્લભતેહ્યાયુરાચારાદીપ્સિતાઃપ્રજાઃ ॥

આચારાઘ્નમક્ષકપ્યમાચારોહંસલક્ષણં ॥૧૫૬॥ અ૦૪

દુરાચારોહિપુરૂષોલોકેભવતિનિંદિતઃ ॥

દુઃસ્વભાગીચસતતંવ્યાધિતોડલ્પાયુરેવચ ॥૧૫૭॥

ભાવાર્થ.

વેદમાં તથા સ્મૃતિમાં આચાર એજ પરમધર્મ કહેલોછે, માટે
 જે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, અને વૈશ્ય. પોતાના આત્માના હિતની ધરજા
 રાખતા હોય તેમણે આ શાસ્ત્રનું સદાકાળ ચિંતન કરવું (૧૦૮)

વેદ તથા સ્મૃતિમાં શિષ્ટાચાર ઉત્તમ પ્રકારે કહેલો છે. તે ધર્મનું મૂળ છે. માટે આજસ છોડી દેઇ તેનું નિત્ય શેવન કરવું (૧૫૫) સારા આચારથી આયુશ વધે છે. સારા આચારથી મન માનતી પ્રજા થાય છે, સદાચારથી અક્ષય ધન મળે છે, અને અશુભ ફળ ઉપજવનારાં દેહમા રહેલાં અપલક્ષણુ જતાં રહે છે. (૧૫૬) દુરાચારી પુરુષની લોકમાં નિંદા થાય છે, અને સર્વકાળ દુઃખી રહે છે. વ્યાધીમાં પડ્યો રહી રીખાય છે. અને આયુષ્ય પણ ટુંક થાય છે. (૧૫૭)

પારાશર સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે.

શ્લોક.

“ સંધ્યાસ્નાનંજપોહોમઃસ્વાધ્યાયોદેવતાર્ચનમ્ ॥

વૈશ્વદેવાઽતિથેયશ્ચષટ્કર્માણિદિનેદિને ॥ ”

ભાવાર્થ.

સ્નાન, સંધ્યા, જપ, હોમ, સ્વાધ્યાય. દેવતાની પૂજા, વૈશ્વદેવ અને અતિથિનો સત્કાર એ ૭ કર્મો દિનેએ પ્રતિ દિવસ કરવાં.

યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ અ૦ ૧ લો.

શ્લોક.

માતુર્યદગ્રેજાયંતેદ્વિતીયમૌજિબંધનાત્ ।

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશસ્તસ્માદેતેદ્વિજાઃસ્મૃતાઃ ॥૩૧॥

ભાવાર્થ

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ દિવસ કહેવાય છે, કારણ કે તેમનો પ્રથમ જન્મ માતાથી અને બીજો જન્મ જનોઈ દેવાથી થા-

ય છે. (૩૯) તેમાં બ્રાહ્મણને વેદ બણવા બણાવવાનો, યજ્ઞ કરવા કરાવવાનો અને દાન આપવા લેવાનો અધિકાર છે; અને ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યને માત્ર વેદ બણવાનો, યજ્ઞ કરવાનો અને દાન આપવાનો જ અધિકાર છે, અન્ય ત્રણ કર્મેનો અધિકાર નથી, સંધ્યાદિ વૈદિક નિત્ય કર્મ તો ત્રણેને નિત્ય કર્તવ્ય છે, શ્રી વેદ ભગવાને પણ અહર-

હઃ સંધ્યા મુપાસીત, (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય ને વૈશ્ય નિત્ય નિત્ય સંધ્યાવંદન કરે છે, એ મંત્રથી એમજ આજ્ઞા કરી છે, માટે વેદોક્ત નિત્ય કર્મ કરવામાં ત્રણે વર્ણે પ્રમાદ નહિ કરવો જોઈએ. ને અકૃત્વા

વૈદિકં નિત્યં પ્રત્યવાયી ભવેન્નરઃ (વેદ પ્રતિપાદિત સંધ્યાવંદનાદિક નિત્ય કર્મ નહીં કરીને દિવ્જ પાપરૂપ દોષને પામે છે.) એ શ્રુતિમાં નિત્ય કર્મ નહિ કરનાર ને પાપના ભાગી કહ્યા છે. સર્વદા રમરણમાં રાખવું જોઈએ. જે સંધ્યાવંદન કરતો નથી તેને શૂદ્ર સમાન જાણવો.

મરીચી ઋષિ સંધ્યા નહિ કરનારની ગતિ આ પ્રમાણે કહે છે.

શ્લોક.

સંધ્યાયેનનવિજ્ઞાતાસંધ્યાયેનામુપાસિતા ।

જીવમાનોભવેચ્છૂદ્રોમૃતઃશ્વાહ્યભિજાયતે ॥

ભાવાર્થ

જેણે સંધ્યા જાણી નથી, અને સંધ્યોપાસના કરી નથી, તે દિવ્જને જીવતા શૂદ્ર જાણવો, અને મુવા પછી કુતરો થાય છે. શ્રી. દક્ષ કહે છે કે સંધ્યા વગરનો દિવ્જ સર્વ ધાર્મિક કર્મમાં અનધિકારી છે:-

શ્લોક.

સંધ્યાહીનોશુચિર્નિત્યમનર્હઃસર્વકર્મસુ ।

યદન્યત્કુરુતેકર્મનતસ્યફલભાગ્રવેત્ ॥

ભાવાર્થ.

જે દ્વિજ સંધ્યા હીન છે, તે નીત્ય અપવિત્ર ને સર્વ કર્મમાં અનધીકારી છે, ને જે બીજી ધર્મસંપાદિ કર્મ કરે તેનું ફળ તેને મળે નહિ.

ધર્મસિદ્ધતથાનિર્ણયસિદ્ધુવચનાત્.

યજ્ઞેપથુમારણં સોમવિક્રયશ્ચવિપ્રાણાં કલૌવર્જં ॥ આત
તાયિદ્વિજાનાંનોધર્મયુધેપિર્દિસનં ॥ બ્રાહ્મણાજંગમંતિર્થં પૂનાતિ
ભૂવનત્રયં ॥ અબ્ધાનૌયાતુર્દ્વિજસ્યપ્રાયશ્ચિત્તેપિમંમર્ગોનઃ ।
દ્વિજસ્યાબ્ધૌતુનૌયાતુઃશોધિતસ્યાપ્યસંગ્રહઃ ॥

ભાવાર્થ.

યજ્ઞમાં પશુ મારવાનું સોમવિક્રય કળિયુગમાં શાસ્ત્રકારોએ કરવાની ના પાડી છે. (આત તાર્ધ) એટલે ઘર અથવા ગામમાં અગ્નિ મુકે અથવા આપડું ક્ષેત્ર અથવા સીમાડો હરણ કરે ઈત્યાદી દુર્ગુણ વાળો જે બ્રાહ્મણ હોય તેનું નામ આત તાર્ધ કહેવાય. એ બ્રાહ્મણ ને ધર્મ યુદ્ધ હોય તો પણ તેને મારવો નહિ.

જગતમાં તિર્થ એ પ્રકારનાં છે, એક સ્થાવર એટલે ગંગા યમુનાદિક તિર્થ; બીજી જંગમ એટલે બ્રાહ્મણ તિર્થ છે.

સ્થાવર તિર્થ તો પોતાની પ્રત્યે જગતનો પ્રાણિ આવીને સ્નાન કરે, દાન કરે, દર્શન કરે, ચારે તેને પાવન કરેછે પણ પોતે સ્થિર છે તેથી પોતા પ્રત્યે આવેલા પ્રાણિને પાવન કરે છે; અને બીજી બ્રાહ્મણ રૂપિ જંગમ તિર્થ છે તેથી સારા વિશ્વને સ્થળે સ્થળ બ્રમણ કરીને

અધિ પૃથ્વિને પાવન કરેછે.

વળી પોતાનું દર્શન કરે તેને પણ પાવન કરેછે, અને જે અજ્ઞાનિ મનુષ્ય હોય તેને ધર્મ ઉપદેશ કરી તેનાં મન પવિત્ર કરેછે. માટે આહ્વાણના સરખું બીજું મોટું તિર્થ નથી, અને સ્થાવર તિર્થોનું જે મહાત્મ્ય થએલું તે પણ પૂર્વે પવિત્ર આહ્વાણોએ જેજે સ્થળમાં રહિને તપશ્ચર્યા કરેલી તેતે સ્થળ અને તેતે તિર્થના મહાત્મ્ય થએલાં છે, તે આહ્વાણોના પ્રતાપથીજ થએલાંછે. માટે આહ્વાણ તિર્થ ત્રણ લોકને પાવન કરેછે,

જે અહ્વાણ નૌકાવડે દ્વિપાંતર પ્રત્યે જવા સાડ સમુદ્રમાં પ્રયાણ કરે તેવા આહ્વાણનો સંસર્ગ કરવો નહિ. સમુદ્ર માર્ગે દ્વિપાંતરમાં પ્રયાણ કરનાર આહ્વાણને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું હોય તોપણ તેનો સંસર્ગ કરવો નહિ.

જગતને પાવન કરનાર એવા આહ્વાણોએ હિંસા કરવી નહિ. સત્ય પાળવું, પવિત્રતા પાળવી, પ્રાણિમાત્રને વિષે દયા રાખવી. પોતાનું નિત્યકર્મ કરવું, સંતોષ રાખવો, ઇદ્રિઓ વશમાં રાખવી, ચોરી કરવી નહિ, અપેયપાન કરવું નહિ, અભક્ષા ભક્ષ કરવું નહિ, પરસ્ત્રિ સંગ કરવો નહિ.

ગુરુએ આપેલો જે ગાયત્રિ મંત્ર તેનું આરાધન પૂર્વક પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવી, ઉપર પ્રમાણે આહ્વાણનો મુખ્ય ધર્મ છે, તેમાં આહ્વાણને યજ્ઞ કરવો ને કરાવવો, દાન આપવું ને લેવું, ભણવું ને ભણાવવું એ આહ્વાણનાં પદ્ધત્ત્વ કર્મછે. તેમાં જે યજ્ઞ કરવાનું કહેલું છે તે યજ્ઞ બે પ્રકારના છે.

એક આબ્યંતર યજ્ઞ અને બિજો બાહ્ય યજ્ઞ કરેછે, તેમાં શ્રુતિ સ્મૃતિઓમાં યજ્ઞ પ્રતિપાદક જોટલાં વચનછે તે સર્વે આબ્યંતર યજ્ઞ થરછે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં ઘણાં પ્રમાણછે.

આબ્યંતર યજ્ઞ કરવાવિષે નિચે લખેલા વેદ મંત્રનું પ્રમાણ છે. કૃષ્ણ યજુર્યેદિ તૈતરી શાખાનું સારેણ.

મંત્ર.

તસ્યૈવંવિદુષોયજ્ઞસ્યાત્માયજમાનશ્રદ્ધાપત્નીશરીરમિધ્મામુ
 રોવેદિર્લોમાનિર્વાહેવેદઃશિખાહૃદયંયૂપઃ કામઆજ્યંમન્યુઃપશુ
 સ્તપોઽગ્નિર્દમઃશમયિતાદક્ષિણવાગ્ધોતાપ્રાણઉદ્ગાતાચક્ષુરધ્વર્યુઃ
 મનોબ્રહ્માશ્રોત્રમગ્નિર્યાવધિયતે સાદિક્ષાયદશ્રાતિતદ્વીર્યંયત્પિવ
 તિતદસ્યસોમપાનં યદ્રમતેતદુપમદોયત્સંચરત્યુપવિશત્યુત્તિષ્ઠતે
 ચસમવગ્યોયન્મુખંતદાહવનીયયાવ્યાહતિ રાહુતિર્યદસ્યવિજ્ઞાનં
 તજુહોતિયશાયંમતરતિત શમિધર્યત્પ્રાતર્મધ્યં દિનસાયંચતા
 નિસવનાયેઅહોરાત્રેતેદર્શપૂર્ણમાસૌયેઽર્ધમાસાશ્રમાશ્વતે ચાતુર્મા
 સ્યાનિયઋતવસ્તે પશુવંધાયેસંવત્સરાશ્વપરિવત્સરાશ્વતેર્હગ્નાઃ
 સર્વવેદસંવાણતત્સત્રંયન્મરણં તદાવભૃથ્શ્વેતદ્વૈજરામર્યમગ્નિહોત્રં
 ઙ્સત્રંયંવં વિદ્વાનુદગયનેપ્રમિયતેદેવાનામેવમહિમાનંગત્વાચંદ્ર
 મસઃ સાયુજ્યંઙ્સલોકતાંમાપ્નોત્યેવસૂર્યાચંદ્રમસૌર્મહિમાનોબ્રહ્મ
 ણોવિદ્વાનભિજયતિતસ્માત્ બ્રહ્મણોમહિમાનમાપ્નોતિતસ્મા
 દ્બ્રાહ્મણોમહિમાનં ॥

આબ્યંતર યજ્ઞમાં આત્મા યજ્ઞમાન છે, શ્રદ્ધા યજ્ઞમાન પત્નિ છે, શરિર ઇધ્મા (સમીધો) હૃદય સ્થળ વેદિ છે. રોમ, દર્ભ છે, અને કામ આબ્યંતર એટલે (ધી) છે. ક્રોધ પશુ છે. તપ અગ્નિ છે. ઇન્દ્રિયોની વશતા શમયિતા છે. એટલે અગ્નિ શાન્ત કરનાર છે, દક્ષિણા વાક છે. હોતા પ્રાણ છે. ઉદ્ગતા ચક્ષુ છે. અધ્વયુ મન છે, અહ્માત્રાત્ર ઇન્દ્રિય છે. જે તપ રાખીયે તે દિક્ષા છે, જે ભોજન કરે છે તે વીર્ય છે. જે જળપાન કરે છે તે સોમપાન છે. જે ઠંકાણે યજ્ઞમાન રહે છે તે સભા સ્થાન છે. ઇલાદી. ઉપર લખેલા મંત્રમાં સર્વે સામગ્રી આબ્યંતર યજ્ઞ કરવા વિષે બતાવેલી છે. માટે બહિરયાગ કરતાં આબ્યંતર યજ્ઞ કરવો તે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. મને બાસે છે કે આ પુસ્તકનું કદ વધી પડે માટે ટુંકામાં લખ્યું પણ આ વિષે ખીજાં ઘણાં પ્રમાણ છે. તે સર્વે સુચ પુરૂષો જાણે છે માટે હું વિશેષ લખતો નથી.

* શ્રી મદ્ભાગવત એકાદશ સ્કંધે.

શ્લોક.

માંસમક્ષયિતામૂત્રયસ્યમાંસમિહાદ્મ્યહં ॥

एतन्માંસસ્યમાંસત્વંપ્રવદંતિમનિષિणः ॥૧॥

द्विषंतःपरकायेषुस्वात्मानंहरिमिश्वरं ॥

मृतकेसानुबंधेस्मिन्बद्धस्नेहाःपंतत्यधः ॥૨॥

ભાવાર્થ.

જે પ્રાણિનું માંસ આ લોકમાં હું ખાઉં તે પ્રાણિ પરલોકમાં મને ભક્ષણ કરશે. માંસનું માંસત્વ એમ પડિતો કહે છે. જે મનુષ્ય

સ્વાત્મા રૂપિ શ્રીહરિ સર્વત્ર વ્યાપક એમાં રહેલાછે, પર શરિરમાં રહેલા આત્માને પોતાના નાશવંત શરિરના માટે દ્વેશ કરેછે અને કું-રપણ્યાથી જીવ હિંસા કરેછે. તે મનુષ્ય અધોગતિ પામેછે.

આ પ્રમાણે પૂર્વે પ્રાચિન બરહી રાજા હતો. તે ઘણા પશુયાગ કરતો હતો, એવો કે બધી પૃથ્વી દર્ભવડે કરીને આછાંદન થઈ ગયું. તે સમે દયાળુ શ્રી નારદ મુનિજી પધાર્યા. અને તે પ્રાચિન બરહી રાજાને ઘણી રીતે જ્ઞાન ઉપદેશ કર્યો. અને કહ્યું કે હે રાજા જે તું બહિર યજ્ઞ કરેછે. અને તેમાં તું જે પશુને મારેછે તે પશુ વજ્રના સરખી ડાઢયો તથા દાંત, તથા સિંગડાં તથા નખે કરિને પરલોકમાં તને મારવા માટે તારી વાટ જીએછે. કે ક્યારે પ્રાચિન બરહીરાજા આવે અને તેને અમે મારીએ. એણે અમને ગરીબ પશુઓને માર્યાંછે. પણ તું જ્યારે યમ લોકમાં આવીશ. ત્યારે અમે અમારું વૈર લખશું. એ પ્રમાણે તારી વાટ જોઈ રહ્યાંછે. માટે હે રાજા તું આ બહિર યાગ મુકી દે. અને આજ્ઞાંતર યજ્ઞ કર. નહિતો તું કુંભિપા-કાદિક નર્કમાં પડીશ. અને ઘણું દુઃખ ભોગવીશ, આ પ્રમાણે શ્રી મુનિરાજ નારદજીના ઉપદેશથી પ્રાચિન બરહી રાજાએ પશુયાગ કરવા મુકિ દીધા ને શાંત વૃત્તિથી. **અહિંસા પરમો ધર્મ** આ વચન સત્ય માનીને દયા, સત્સંગ, વિવેક, વીનય, નિરાભિમાન, અક્રોધ. ઇલાદી સદગુણ સંપાદન કર્યા. અને ભગવાનની ભક્તિ કરી તેથી તે રાજા સદગતિને પામ્યોછે. હાલમાં પશુયાગ થયો તે બ્રાહ્મતનું કવિત નિચે પ્રમાણેછે.

કવિત મનહર છંદ.

બંગાળી તિલંગા ગૌડ મચ્છના અહારી વિપ્ર;

તેતો સોમ યાગ કરે દક્ષણિ એ કરેછે.
 પણ ગૂજરાતી વિપ્ર પવિત્ર ગણાય પૂરા;
 હજારો વરસ થયાં હિંસા થકિ કરેછે.
 પણ કળિ કાળ વિકરાળનું વધ્યુંછે જોર;
 ગૂજરાતિયોની પણ બુદ્ધિ હવે ફરેછે.
 બકરાં મારીને સોમયાગ કર્યો સિદ્ધપૂરે;
 સાંભળી સારા જનોનાં ચિત્ત ચરચરેછે.

૧

કવિત.

દેવછે અદર્શ આજ પૂજિયે પ્રતિમા રૂપ;
 કાને બળિદાન દાન દેવું દુષ્ટ કર્મ આચરી.
 અનાથ પશુના પ્રાણ હરતા ન આવે દયા;
 એહછે અસુર કર્મ શેણે દયા વીસરી.
 સિદ્ધ વાધ વાનર ને રાક્ષસનો નહિ ભોગ;
 ગરિબ જીવોના પ્રાણ કાઢવા શું આદરી !
 સાચાશ સાચાશ દિન જાણે ઇદં યવનની;
 તેવો સોમયાગ શોભે માટે છે મના કરી.

૧

ઉપેંદ્રવજ્ર છંદ.

બહુ કળેડાં જગમાં બનેછે, પિડા અતી દંપતિ તે સહેછે;
 વિનાશ કાળે વિપરીત એ છે, કુચાલ તે તો તજવો ઘટેછે.
 કુરોગ કાયા નિજ ભોગવેછે, અવિધ વિપ્રો અતીશે રહેછે;
 વિકાર રૂપી બલિચાર તે છે, કુચાલ તેતો તજવો ઘટેછે.

૧

૨

કહે સુ શાસ્ત્રો ન કરો તથાપી, તજે નહી તે નર છેદ પાપી:

- વિશેષ વાપે વ્યભિચાર તેને, કુચાલ તેતો તજવો ઘટેછે. ૩
- રહે રમા જે થકિ કામ વાધે, નડે વ્યભીચાર વિશેષ લાધે;
પતીવ્રતા ભંગ થવાનું તે છે, કુચાલ તે તો તજવો ઘટેછે. ૪
- અયોગ્ય સ્વામી નહિ અર્થ સારે, શિખે પછી જનર તથાપિ ત્યારે;
વિચાર આણી તજ ચાલ તેવે, કુચાલ તે તો તજવો ઘટેછે; ૫
- કલેશકારી અખળા રહેછે, પ્રજા નકારી વળતી બનેછે;
સજ્જોડ વીના હૃદયો બળેછે, કુચાલ તે તો તજવો ઘટેછે. ૬
- સ્વયંવરે ના કદિ ખોડ આવે, પતીવ્રતા થાય સતી સુહાવે;
ટળે કળેડાં વરવાનું જે તે, કુચાલ તે તો તજવો ઘટેછે. ૭
- રચેલ આ છંદ નવીન આજે, સુખોષ વાણી કહું સૂખકાજે;
વિચારીને વીર તજે તમે તે, કુચાલ તે તો તજવો ઘટેછે, ૮
- ઉઘેઈ લાગે મુજભાંધિ જ્યારે, પતન થાયે તર તર્ત ત્યારે;
શિક્ષા લહો શંકર જે વહેછે, કુચાલ તે તો તજવો ઘટેછે ૯

ઉપજાતિ છંદ.

- વામા કુવાડ્યો અગણીત ભાખે, વીવા પ્રસંગે બહુ એમ દાખે;
ગાવા સુગીતો ન રચે તથાપી, બોલે ફટાણાં મરજાદ લોપી. ૧
- ગાજોતણો જ્યાં વરસાદ ઝાઝો, બ્રહ્માણિ દેવી વદતાં ન લાજે;
ભાંડે કુગાજો જ્યમ ભાંડ બોલે, નાવે બિજાં કો રૂપિ પનિ તોલે. ૨
- વેશ્યા સમાને વદતાં ન લાજે, ગાએ ફટાણાં શુભ દલાવ કાજે;
હોળી પ્રસંગે જ્યમ શબ્દ બોલે, તેવાં કુવાડ્યો રતિ કામ તોલે ૩
- બ્રાતા પિતા તે સુણતાં ન લાજે, ગાવાદિજે રનેલ ધરી સુકાજે;
મીઠાશ એમાં લહિને શું રાચો, વિપ્રો વિશેષે કરિ *કોક વાંચો. ૪

વસંત તિલકા છંદ.

પેખો પ્રખંદ બળ બુદ્ધિ તણું પ્રકાશી, કાઢો કુકર્મ નર તે કુમતી તપાશી;
 વાખ્યા વિકાર રૂઢિ છેક નઠારી બાસે, ટાળો તમામ અવિકાર મતી સુહાસે. ૧
 વાધો સુખીજ વિચરે બળ બુદ્ધિ થાવા, વિદ્યા વિશેષ બણવી અનિતી તજવા;
 પાળો સ્વધર્મ રૂપિ લોક વિવેકવંત, જાની તમેજ રૂપિ છોજ વિરા ધિમંત. ૨
 આપો ક્ષમા મુનિ સહુ અપરાધ બાળી, સંસારમાંહ મુજને તુચ્છ ટેવ ટાળી;
 હું રંક છું રૂપિ તણા ૫૬ સેવિ જાણું, આ બોધ ગ્રંથ રચવા સ્તુતિ ભાવ આણું. ૩
 નિંદા સ્વરૂપ ઉચરો મુખ શબ્દ બાળી, ઉગારજો રૂપિ વરો ઉર હેત રાખી;
 વીરો પુનીત મમ ધશ કપાળ આજ, રાખો લગીત રૂપિ રાજ સદૈવ લાજ. ૪

શાસ્ત્રીની છંદ.

થાપો સૂવિદ્યાજ વીરા વશેકે, ટાળો કૂવિદ્યા નિતીવંત નેકે;
 બુદ્ધિ નીધીમાં હિતુ ટેક આણી, જોજો વીચારી મતી કાંક માંણી. ૧
 વાપે કૂવિદ્યા નહીં લાં ઉપાયે, વીરા વીચારો ગતિ કેવી થાયે;
 પ્રાઢી પીડાઓજ વીરા તજવો, વિદ્યા નીતી વૃક્ષ વીશાળ વાવો. ૨
 સ્થાપો નીશાળો બણે ભાવ આણી, લારે સુધારે મતી શ્રેષ્ઠ વાણી;
 બાળો બીચારાં નિતીવંત થાશે, સારા સુખોધો લહી કિર્તિ ગાશે. ૩
 વિદ્યા નીતી પાઠ વીશાળ વાંચે, પામે રૂડાં માન વીવેક રાચે;
 લેવા રૂડા કાંક વીચાર આજે, ધારો રૂઢેમાં લહી હીત કાજે. ૪

કવિત.

વિદ્યાના વિશેષ બીજ વાવો વીર હેત કરી,
 કુવિદ્યા અવિદ્યા તજી સુવિદ્યા વધારવા.

સદાચાર સારી રિતે પાળવા હિંમત ધરે,
 અનાચારો અંગ થકી દૂર કરી તારવા.
 અવિદ્યા પ્રતાપે વેગે વિશેષ કરીને વાપે;
 કુવિદ્યા પ્રતાપી વેગે રૂઢિને સંહારવા.
 સુવિદ્યા વધારે જ્ઞાન અવિદ્યા ઘટાડે માપ,
 કુવિદ્યા નીવારી દેજો સંતતી સુધારવા.

૧

ત્રિભંગી છંદ.

પંડિત જન પાસે, જ્ઞાન નીવાસે, બદ્ધ બુદ્ધિ બાસે, સુખ યાસે;
 શુભ વાણિ વિદ્યાસે, સુગુણિ ગણાસે, હરીગુણ ગાસે, દુઃખ જાસે ૧
 અજ્ઞાન તજવા, જન સમજવા, માર્ગે બતાવા, તજી દાવા;
 શુભ ધર્મે ધાવા, પાપ ગુમાવા, સત્ય નિભાવા, ભય જાવા. ૨

દોહરો.

નંદાલે વેદલે નિધીલે ધરાલે, વિક્રમ તૃપ ગત વર્ષે,
 કૃષ્ણા પૌષ પ્રતિપદા, મંગળવાર સુદર્ષ;

આર્યા છંદ.

ત્રિપુરારિ ત્રિગુણાત્મા, વિશ્વંભર તું વિશેષ ગુણવાળા;
 વૃષભધ્વજ વિષધારી, ઉમાપતી છો અથાગ રૂપાળા. ૧
 વિજિયા ધર વિખ્યાતા, ગંગસિરે ધર ગળે પનંગમાળા;
 પંચ વદન પંચાનન, ઉમાપતી છો અથાગ રૂપાળા. ૨
 શશિ વદના શોભાળા, પંકજ નેત્રે વહે વીરમ જ્વાળા;
 અમંગલ્ય અવિનાશિ, ઉમાપતી છો અથાગ રૂપાળા. ૩

વિશ્વેશ્વર અવિકારી, પિનાક પાણી સદાય શોભાળા;
રૂપાક્ષતણિ તન માળા, ઉમાપતી છો અથાગ રૂપાળા. ૪

નગ દુહિતા અર્ધાંગે, ભરૂમ વિલેપન ત્રિપુંડ વીશાળા;
મુળશંકર પદ સેવે, ઉમાપતી છો અથાગ રૂપાળા. ૫

દોહરો.

દધિ દુહિતા પતિ પુત્રનો, રિપુ વધુ તન વાદન;
ક્રિડા કરવા ઇચ્છતા, પ્રીયા રતુના દન. ૧

અર્થ.

ઉદધિ બદલે દધિ લખ્યો છે. ઉદધિ એટલે સમુદ્ર ને તેની પુત્ર
જે લક્ષ્મિ તેનો પતિ જે વિષ્ણુ તેનો પુત્ર જે કામદેવ તેનો રિપુ મ-
હાદેવ તેની સ્ત્રી પાર્વતિ તેનો પુત્ર કાલિકસ્વામિ તેનું વાહન જે ભોર
તે કળા ધારણ કરવા વર્ષારતુને આહેછે. ! ! !

દોહરો.

કરશે ગુણુરૂપિ ગ્રહણ પય, હશે હેતુ જે હંસ;
દોશ કવચિત દિલ દેખિને, દુર્જન તજે ન હંસ.
આર્યોદય આભાસનભ, દિનમણિ દલપતરામ;
કાવ્ય ગુરુ એ કવિશ મુજ, વર વિબૂધ વિશ્રામ.

અંદાવળા છંદ.

મૂન લલ્લુભઈનો વિખ્યાતી, મુળશંકર મુજ નામ;
ભતિ દિજ ઉદીચ શુભ જ્ઞાતી, પંક્તિ શહસ્ત્ર સુધામ.
પંક્તિ શહસ્ત્ર સુધામ અભેદી, છું ઉપમન્ય કુળેન્દ્રગવેદી;
શાખાશ્વલાયનિ ત્રિ પ્રવરાતી, સુત લલ્લુભઈનો વિખ્યાતી. ૧

રાજનગર શા'પૂર નિવાસી, ગુરુ ગુણિ દલપતરામ;
 સદ્વિદ્યા શિખવી શુભ રીતે, આશિશ દઉં આ હામ.
 આશિશ દઉં આ હામ દયાળુ, સાંછ કરે મુજને કરણાળુ;
 અલ્પમતિ અનુસાર ઉલાસી, રાજનગર શા'પૂર નિવાસી. ૨

દોહરા.

પદબંધ રચ્યો મેં પ્રેમથી, ગ્રંથ લઘુ આવાર;
 કવિ કોવિદ કો વિદ્વજન, હેતે કરો સ્વિકાર. ૧
 પ્રણામ હું તેને કરું, વંદ્ વારંવાર;
 રાંક ઉપર કરણા નજર, હેતે કરો સ્વિકાર. ૨
 હિણુ ખુદ્દિ એ આગળે, જરા ન ચાલે જોર;
 સ્તુતિ કરું એ સર્વને, મેહતણી જ્યમ મોર. ૩
 હું નિર્બળ બળ નહિ કરું, પ્રેમતણો અંકાર;
 દિનકર દીન બંધુ તમો, મેહ ચહે જ્યમ મોર. ૪
 ગ્રંથ પૂરું આનંદમય, કહું કવિતા કરજોડ;
 એક વાર સહુ બોલજો, જ્યજ્ય શ્રી રણછોડ. ૫

મનહર છંદ.

ઝાડનો શો ગુપ્ત ભાગ પહાડનો જમાત્ર કોણ;
 શું લઘુતણું નિશાન ગ્રિખમમાં શું વાયછે.
 બંધવને કહે શુંય કહેશું કથા જે વાંચે;
 એટલા અક્ષરો મળી નામ શું લખાયછે.

ટીકા—ઝાડનો ગુપ્ત ભાગ મુળ. ને પહાડનો જમાત્ર શંકર છે.
 ને લઘુનું નિશાન લ. લખાયછે. અને ગ્રિખમ ઋતુમાં ધણી લુ વહા-

યછે. ને બંધવને બાધ કહેછે. ને કથા વાંચનારને વ્યાસ કહે છે.
એજ અર્થ છે.

દોહરો.

શક 'મન' 'મજ' ગણના ગણી, વાંચો ધરી વિવેક;
'ભૂવ' સુખંડાગ્નિ સને, ગ્રંથ રચ્યો આ એક.

દોહરા.

કુચ પતિ મુખમાં ધરે, કુચ ગ્રહે ભરથાર;

પયશિશુ મુખ કુચથી ઝરે, કુચ જીવન આધાર. ૧

ટીકા—કુચ એટલે સ્તન અને કુચ એટલે પાણી પીવાનો અંગુછે.

જીવીને જન ખાય સદૃ, નહિ મરિને ખાય;

પણ મહારા ધરના જનો, ખાવા મરિને ચાય. ૨

ટીકા—મરિને એટલે મરણ પામીને નહિ. મરિ એટલે તીખાં મરીઆં.

મરવા હું શું મોકલું, મરવા સજ્જન ખાય;

મરવા ઈચ્છે માનવી, ઉત્તમ એહ ગણાય. ૩

ટીકા—ટીકામરવા એટલે મરિજવાનું નહિ પણ કેરીના મરવા થાયછે તે.

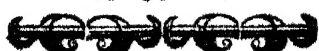
બ્રાહ્મણના ધરમાં મણી, મણિ પનંગ ને સીર;

અસ્ત થાય જો દિન મણી, વાપે તર્ત તિમીર. ૪

ટીકા—બ્રાહ્મણની સ્ત્રી એ મણિછે ને નાગને માથે મણિ છે. ને સૂર્ય
દીવશનો મણિછે તે અસ્ત થાય તો અંધાર થાય તેને રાત્રિ કહે છે.



સમાપ્ત.



આશ્રયપત્ર.

પ્રતો.

- ૧૦૦ રા. રા. જ્ઞાની. અચરતલા નરોત્તમ. અમદાવાદ.
- ૧૦ રા. રા. રાવળ. દામોદરદાસ સાંકળેશ્વર. „
- ૧૦ રા. રા. ઠાકર. બલાખીદાસ હરજીવનદાસ. „
- ૫ રા. રા. જ્ઞાની. ગોવીંદલાલ રામશંકર. „
- ૫ રા. રા. દવે. મોતીલાલ હરગોવિંદાસ. „
- ૪ રા. રા. જ્ઞાનિ. વિદ્યારામ દલસુખરાંમ. „
- ૨ રા. રા. છગનલાલ માધવલાલ. ગામ બાલોદરાજપીપળા સંસ્થાન.
- ૨ રા. રા. જ્ઞેશી. ધનેશ્વર તુલજીરામ. ગામ ખારવા તાલુકે વડવાણુ.
- ૨ રા. રા. રાવળ. મણિલાલ વિશ્વનાથ „
- ૨ રા. રા. મી. સુ. જગજીવન મોતીરાંમ. „
- ૧ રા. રા. મહેતાજી. મહાશંકર ઇશ્વરલાલ અમદાવાદ ક. ટોળકીયા.
- ૧ રા. રા. મહેતાજી. મગનલાલ મહાશંકર. „ „
- ૧ રા. રા. રેવાશંકર નથુરામ. ગામ ધંધુકા.
- ૧ રા. રા. જ્ઞેશી. હરીભાઈ ખીમજી. ગામ ડોડીઆળા વાંસવાડાતાલુ.
- ૧ રા. રા. જ્ઞાની. મોતીલાલ કેસવલાલ. અમદાવાદ.
- ૧ રા. રા. આચારજી. શીવશંકર કેવળરાંમ. „
- ૧ રા. રા. દવે અંબાલાલ છગુલાલ. „
- ૧ રા. રા. રાવળ. મણીલાલ ગણુપતરાંમ. „
- ૧ રા. રા. રાવળ. ચુનીલાલ રેવાશંકર. „
- ૧ રા. રા. મી. સુ. સોમનાથ પ્રેમચંદ. „

આટલા અહસ્થોએ અમને પ્રથમથી આશ્રય આપ્યો છે અને
શ્રીજી અહસ્થો હવેથી આશ્રય આપશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

જાહેરખબર.

વિશેષ વિનંતી માટે હઠીચ્છ કુમારો નિર્જાતક પ્રત્યક્ષ નામનું
આમારું લઘુ પુસ્તક જે, વડવાચુ હઠીચ્છ અક્ષસમાજમા વાંચેલું તે
આખા બરતાખંડના હઠીચ્છ બહુઓની કૃપામાં અર્પણ કરૂં છું. આ
પુસ્તક બહુજ ઉપયોગી છે તથા રસિક અને અસરકારક છે. બુદ્ધિ-
ચાર, દુરાચાર, તથા અનાચાર કે પિ કૃયાઓ દૂર કરવા સંબંધી તથા
સદ્વિધા, નિતી, રત્નમં વર્તાવવા જામનું સદરહુ પુસ્તક છે. તે
સિદ્ધ કરૂં છું માટે શીખાણા સંબંધીને બખર આપુ છું ? આ પુસ્તક
આમારી પાસેથી-શાકડી કાઢતે મળશે. તેની કાંમત-માર ?
માં આપીછે, ને દેશાવરી બાહકોને પરદેજ આલામદું આપતું પડશે. જે
સામટી હશ કોઈ શખનારને એક કોઈ વખારે આપીયુ આ પુસ્તક
પ્રકટ કરનારનું સ્વરનામું. બાસ. મુળશરદર કાલુમાઈ ઉદ્યાણું અમદા-
વાદમાં શાકપુર મોઢવાણની પોળના રહેનાર પાસેથી મંગાવો તેનું
આ ખરેખરી તક કોઈએ બુદ્ધિ તર્કી. અને નોટપેડ કામગીર સેવામાં
આવજો તર્કી એજ પીનતી

શીવક,

મુળશરદર કાલુમાઈ બાસ.

